

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Silvija GERVIENĖ

**REPARACIJA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE:
ŽALOS ATLYGINIMAS SOVIETINĖS OKUPACIJOS AUKOMS**

Mokslo daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01S)

Kaunas, 2018

Daktaro disertacija rengta 2012-2018 metais, ginama Vytauto Didžiojo universitete pagal LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 17 d. įsakymu Nr. V-574 suteiktą doktorantūros teisę Mykolo Romerio universitetui su Vytauto Didžiojo universitetu.

Mokslinė vadovė:

Prof. dr. Edita Gruodytė (Vytauto Didžiojo universitetas, Socialiniai mokslai, Teisė, 01S)

Mokslinis konsultantas:

Prof. dr. Tanel Kerikmäe (Talino technologijos universitetas/ Tallinna Tehnikaülikool, Socialiniai mokslai, Teisė, 01S)

Daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto su Vytauto Didžiojo universitetu teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas

Prof. dr. Justinas Žilinskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S)

Nariai:

Doc. dr. Tomas Berkmanas (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S);

Prof. dr. Gediminas Mesonis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S);

Doc. dr. Holger Mölder (Talino technologijos universitetas/ Tallinna Tehnikaülikool, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S);

Prof. dr. Charles Szymanski (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S).

Daktaro disertacija bus ginama viešame teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2018 m. rugsėjo 28 d. 10 val. (Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto konferencijų salė).

Adresas: Jonavos g. 66 - 112 k., Kaunas, Lietuva

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2018 m. rugjūčio 28 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje bei Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekose.

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Silvija GERVIENĖ

**REPARATION IN INTERNATIONAL LAW:
REMEDIES FOR VICTIMS OF SOVIET OCCUPATION**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (01S)

Kaunas, 2018

Dissertation was prepared at Vytautas Magnus University in 2012–2018. The right of doctoral studies was granted to Mykolas Romeris University jointly with Vytautas Magnus University, on 17 July, 2017, by the decision No. V–574 of the Government of the Republic of Lithuania.

Scientific Supervisor:

Prof. PhD. Edita Gruodytė (Vytautas Magnus University, Area of Social Sciences, Field of Law 01S)

Scientific Consultant:

Prof. PhD. Tanel Kerikmäe (Tallinn University of Technology/ Tallinna Tehnikaülikool, Area of Social Sciences, Field of Law 01S)

Council of defence of the doctoral dissertation:

Chairman:

Prof. PhD. Justinas Žilinskas (Mykolas Romeris University, Area of Social Sciences, Field of Law 01S).

Members:

Assoc. Prof. PhD. Tomas Berkmanas (Vytautas Magnus University, Area of Social Sciences, Field of Law 01S);

Prof. PhD. Gediminas Mesonis (Mykolas Romeris University, Area of Social Sciences, Field of Law 01S);

Assoc. Prof. PhD. Holger Mölder (Tallinn University of Technology/ Tallinna Tehnikaülikool, Area of Social Sciences, Field of Political Science 02S);

Prof. PhD. Charles Szymanski (Vytautas Magnus University, Area of Social Sciences, Field of Law 01S).

The official defence of the dissertation will be held at 10 a.m. on 28th September, 2018 at Conference Room No 112 in Faculty of Law of Vytautas Magnus University.

Address: Jonavos str. 66, 44191 Kaunas, Lithuania

The summary of the doctoral dissertation has been distributed on 28th August, 2018.

The dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and the libraries of Vytautas Magnus University, Mykolas Romeris University.

TYRIMO AKTUALUMAS

XX a. iškilus dviem totalitariniams režimams ir nepalankiai susiklosčius geopolitinei situacijai Baltijos šalių raidą paveikė ne tik nacizmo, bet ir komunizmo ideologijos plėtra bei jos prievartinis įgyvendinimas Baltijos šalių teritorijose. Baltijos šalims (Lietuvai, Latvijai ir Estijai) Antrojo Pasaulinio karo pradžioje *de facto* praradus nepriklausomybę dėl Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (toliau – TSRS) agresijos jų atžvilgiu, diegiant ir įgyvendinant komunizmo ideologiją represuoti beveik 350 tūkst. žmonių Lietuvoje,¹ apie 150 tūkst. žmonių Latvijoje² ir apie 130 tūkst. žmonių Estijoje.³

Greta šių įvykių ženklūs pokyčiai vyko ir tarptautiniame lygmenyje, kuriuos iniciavo būtinybė teisiškai įvertinti Antrojo pasaulinio karo ir nacių režimo įvykdytų žiaurumų padarinius. Būtent tuo metu tapo aišku, kad tradicinė valstybės kaip suverenaus subjekto samprata tarptautinėje teisėje turi kisti ir valstybė su jos jurisdikcijoje esančiais asmenimis nebegali elgtis savo nuožiūra, ypač jeigu valstybės veiksmai pamina žmogaus orumą. Taigi, tarptautinės teisės požiūriu reikšmingi tapo ne tik tarpvalstybiniai santykiai, bet ir žmogaus santykis su valstybe, nors jau iki Antrojo pasaulinio karo buvo stebimos tam tikros žmogaus teisių apsaugos poreikio apraiškos.⁴ Tai lėmė tiek tarptautinės humanitarinės teisės normų pokyčius, tiek žmogaus teisių apsaugos plėtrą tarptautiniu lygmeniu. Atitinkamai šių pokyčių kontekste keltinas klausimas kaip teisiškai įvertinti represijų, nuo kurių nukentėjo daugiau nei 600 tūkst. žmonių Baltijos šalyse, padarinius.

Su žalos atlyginimo sovietinio režimo aukoms problema Baltijos šalys susidūrė būtent tada, kai, žlungant TSRS, atkūrė nepriklausomybę ir ėmėsi veiksmų sovietinio režimo padariniams pašalinti. Itin aktualūs tapo klausimai, susiję su realiomis pažeistų žmogaus teisių gynimo galimybėmis ne tik regioniniu lygmeniu, bet ir tarptautiniu

---

¹ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Lietuvos gyventojų netektys okupacijų metais“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*, žiūrėta 2017 m. birželio 14 d., <http://genocid.lt/centras/lt/147/c/>.

² Valters Nollendorfs, „Crimes of Communism in Latvia“, (pranešimas tarptautinėje konferencijoje *Crimes of the Communist Regimes: an assessment by historians and legal experts*, Praha, 2010 m. vasario mėn.), 103-104.

³ Estonian State Commission on Examination of the Policies of Repression, *The white book. Losses inflicted on the Estonian nation by occupation regimes 1940-1991*, vertė. Mari Ets et al. (Estonian Encyclopaedia Publishers, 2005), 38-39.

⁴ Tanel Kerikmäe, Ondrej Hamulák ir Archil Chochia, „A Historical Study of Contemporary Human Rights: Deviation or Extinction?“ *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum* 4, nr. 2 (Autumn 2016): 102-103, doi: 10.11590/abhps.2016.2.06.

mastu, kadangi devintajame-dešimtajame XX a. dešimtmetyje įvairiuose pasaulio regionuose pradėjo žlugti represiniai režimai.⁵ To pasėkoje, Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 64-ojoje sesijoje 2005 m. gruodžio 16 d. patvirtino „Pagrindinius principus ir rekomendacijas dėl teisių gynimo ir reparacijų šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukoms“ (toliau – Pagrindiniai principai ir rekomendacijos).

Šiame dokumente kodifikuotos egzistuojančios tiek tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normos, tiek tarptautinės humanitarinės teisės normos, reglamentuojančios žalos atlyginimą nuo šių teisės šakų normų pažeidimų nukentėjusiems asmenims.⁶ Nors pats dokumentas savo esme nėra teisiškai įpareigojantis valstybes, tačiau jo turinys atspindi tiek tarptautines žmogaus teisių apsaugos normas, tiek tarptautinės humanitarinės teisės normas, esančias įvairiose tarptautinėse sutartyse ir tarptautinėje paprotinėje teisėje bei reguliuojančias reparacijų teikimą.⁷ Jame aiškiai apibrėžiama, kad reparacijų teikimas nuo šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų nukentėjusiems asmenims užtikrina tokių tarptautinės teisės principų kaip atsakomybės, teisingumo ir teisės viršenybės principų įgyvendinimą.⁸

Minėtame kontekste reparacijų teikimas sovietinės okupacijos aukoms tampa būtinas siekiant atkurti visų Baltijos šalių piliečių, ypač represuotųjų, lygiateisiškumą ir žmogiškąjį orumą, kadangi, remiantis Jungtinių Tautų Chartija, žmogaus teisių apsauga, kaip žmogaus orumo garantas, yra viena pagrindinių taikaus tarptautinio bendradarbiavimo prielaidų, už kurios įgyvendinimą atsakingos visos

---

⁵ Raquel Aldana-Pindell, „In Vindication of Justiciable Victims' Rights to Truth and Justice for State-Sponsored Crimes,“ *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 35, nr. 5 (November 2002): 1407, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_journals/vantl35&div=49&start_page=1399&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults; Carlos Fernandez de Casadevante Romani, „International Law of Victims,“ *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 14, nr. 1 (2010): 223, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_intyb/maxpyb0014&div=12&start_page=219&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.

⁶ JT Generalinė Asamblėja, Rezoliucija 60/147, priedas, Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (2005 m. rugpjūčio 16 d.).

⁷ M. Cherif Bassiouni, „International Recognition of Victims' Rights,“ *Human Rights Law Review* 6, nr. 2 (2006): 203-279, doi: 10.1093/hrlr/ngl009.

⁸ JT Generalinė Asamblėja, Rezoliucija 60/147, priedas, Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (2005 m. rugpjūčio 16 d.), preambulė.

tarptautinės bendruomenės narės - valstybės.⁹ Kartu, šie veiksmai būtų reikšmingi kuriant visuomenės pasitikėjamą valstybę bei jos galimybėmis užtikrinti asmens saugumą ne tik valstybės viduje, bet ir tarptautiniu lygmeniu.

TYRIMO PROBLEMA

Nepaisant išskirtinio dėmesio šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukoms ir jų teisei į žalos atlyginimą (reparacijas) tarptautiniu lygmeniu, reparacijų nukentėjusiems nuo sovietinio režimo Baltijos šalyse asmenims klausimas nėra išspręstas. Nors Baltijos šalys ėmėsi tam tikrų veiksmų, kad palengvinti sovietmečio metu nukentėjusiųjų asmenų padėtį,¹⁰ tačiau Baltijos šalių akimis pagrindinė sovietinių represijų kaltininkė Rusijos Federacija atsakomybės už šiuos veiksmus iki šiol neprisiima, o bet kokie bandymai spręsti pastarąjį klausimą diplomatinėmis priemonėmis kol kas atrodo neįmanomi.¹¹ Būtent dėl to teigtina, kad nukentėjusiems nuo sovietinių represijų Baltijos šalyse patirta žala nebuvo atlyginta. Atitinkamai keltinas klausimas: kuo sovietinio režimo aukų Baltijos šalyse padėtis tokia išskirtinė, kad reparacijų šiems asmenims klausimas neišsprendžiamas tiek susijusių šalių tarpusavio santykiuose, tiek tarptautiniu mastu ši problema nesulaukia didesnio dėmesio.

---

⁹ Jungtinių Tautų Chartija, Žin. (2002, Nr. 15-557), 1. str.

¹⁰ Lavinia Stan, "Introduction: post-communist transition, justice and transitional justice," knygoje *Transitional Justice in Eastern Europe and the former Soviet Union*, red. Lavinia Stan (Routledge, 2009), Taylor & Francis e-Library e-book, 4, 9-10.

¹¹ Lauri Mälksoo, *Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR: a Study of the Tension Between Normativity and Power in International Law* (Leiden: Brill, 2003), eBook Collection (EBSCOhost), 258-260; Vladimir Socor, "Moscow Wants Baltic States to Compensate Occupation Costs," *Eurasia Daily Monitor*, paskelbta 2004 m. spalio 5 d. <https://jamestown.org/program/moscow-wants-baltic-states-to-compensate-occupation-costs/>; "Baltic countries preparing to claim occupation damages from Russia," *Postimees*, paskelbta 2015 m. lapkričio 5 d., <http://news.postimees.ee/3388405/baltic-countries-preparing-to-claim-occupation-damages-from-russia>; "Russian official dismisses Baltic compensation claims for Soviet occupation," *Russia beyond*, paskelbta 2015 m. lapkričio 5 d., https://www.rbth.com/news/2015/11/05/russian-official-dismisses-baltic-compensation-claims-for-soviet-occupation_537607; Yuriy Rubtsov, "Compensation for «Soviet Occupation»? Not Before Vilnius and Klaipėda are Returned to Their Owners," *Strategic Culture Foundation*, paskelbta 2015 m. lapkričio 12 d., <https://www.strategic-culture.org/news/2015/11/12/compensation-soviet-occupation-before-vilnius-klaipeda-returned-their-owners.html>.

Galimos šios situacijos priežastys greičiausiai glūdi tame, kad lyginant aukų Baltijos šalyse skaičių su visų komunizmo aukų skaičiumi pasaulyje ir pačioje TSRS¹² šis skaičius neatrodo pakankamai reikšmingas. Be to, pats sovietinio režimo totalitarinis pobūdis ir mastas nulėmė ir tai, kad reparacijų klausimas tiesiog prapuolė tarp kitų problemų, kurias, pasitelkiant teisinius instrumentus, buvo būtina spręsti žlugus šiam režimui, t.y. valstybės ir visuomenės gyvenimo pertvarka, tarpvalstybinių santykių atkūrimas ir plėtra, svetimos valstybės kariuomenės išvedimas ir kt. Nepaisant to, teisiniu požiūriu sovietinio režimo aukų klausimas Baltijos šalyse yra gana problemiškas dėl žemiau nurodytų priežasčių.

Visų pirma būtina pažymėti, kad Baltijos šalių gyventojus represavo svetimos valstybės sukurtos institucijos tų šalių teritorijose, nors vienintelių Baltijos šalių suverenitetą ir valstybingumą, prieš joms 1940 metais prievartiniu būdu tampant sudėtine TSRS dalimi, po Pirmojo pasaulinio karo buvo pripažinusi ne tik tarptautinė bendruomenė, bet pati TSRS.¹³ Atitinkamai Baltijos šalys, žlungant TSRS, kartu su Gruzija nepasirašė tarptautinių susitarimų, užbaigusią TSRS egzistavimą ir įkūrusią Nepriklausomų Valstybių Sandraugą (NVS).¹⁴ Galiausiai svarbu pažymėti ir tai, kad būtent Baltijos šalys lyginant su kitomis sąjunginėmis TSRS respublikomis gavo plačiausią tarptautinės bendruomenės pripažinimą patvirtinantį jų kaip tarpukario valstybių tęstinumą.¹⁵ Visos šios aplinkybės lemia ne tik Baltijos šalių teisinės padėties TSRS sudėtyje unikalumą, bet atitinkamai ir reparacijoms sovietinio režimo aukoms taikytino teisinio režimo unikalumą, kadangi dėl aukščiau nurodytų priežasčių akivaizdu, kad pastarieji klausimai Baltijos šalių atveju negali būti reguliuojami taip pat kaip buvusių kitų TSRS sąjunginių respublikų atveju.

---

¹² Dėl komunizmo ideologijos plėtros ir įgyvendinimo pasaulyje mirė beveik 100 milijonų žmonių ir apie 20 milijonų žmonių – TSRS. Stephane Courtois et al., *Juodoji komunizmo knyga : nusikaltimai, teroras, represijos*, vertė Irina Mikalkevičienė et al. (Vilnius: Vaga, 2000), 13.

¹³ Peter van Elsuwege, "State Continuity and its Consequences: The Case of the Baltic States," *Leiden Journal of International Law* 16, nr. 2 (June 2003): 377-388, doi:10.1017/S0922156503001195.

¹⁴ "Text of Minsk Declaration," "Text of Minsk Agreement," "Text of Alma Ata Agreements," *International Legal Materials* 31, nr. 1 (January 1992): 142-154, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_journals/intlm31&div=93&start_page=495&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults#.

¹⁵ Rein Mullerson, "Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia," *International and Comparative Law Quarterly* 42, no. 3 (July 1993): 480-483, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_journals/incolq42&div=29&start_page=473&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults#; Hannes Vallikivi and Tanel Kerikmäe, "State Continuity in the Light of Estonian Treaties Concluded before World War II," *Juridica International* 5 (2000): 35, <https://doi.org/10.12697/issn1406-1082>.

Nurodytos problemos sudėtingumą nulemia dar ir ta aplinkybė, kad remiantis Pagrindiniais principais ir rekomendacijomis prieš atlyginat žalą sovietinių represijų aukoms, būtina nustatyti koks turėtų būti taikomas teisinis režimas, t.y. ar tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normos ar tarptautinės humanitarinės teisės normos. Atitinkamai teisinis Baltijos šalių padėties vertinimas faktiškai atsidūrus TSRS sudėtyje pagal tarptautinės teisės normas tampa itin svarbus, nes nuo šio vertinimo priklauso, ar represijos, kurias patyrė žmonės Baltijos šalyse yra tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normų ar tarptautinių humanitarinės teisės normų pažeidimai, nes būtent taikytinų normų turinys taip pat lemtų ir taikytinų reparacijų apimtis. Situaciją apsunkina ir tai, kad tiek Baltijos šalys, tiek Rusijos Federacija skirtingai vertina Baltijos šalių padėtį sovietinio režimo laikotarpiu. Esant visoms šios aplinkybėms tampa ypač svarbu teisiškai tinkamai įvertinti sovietinio režimo aukų Baltijos šalyse padėtį, joms priklausančių reparacijų apimtis bei tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normų ir tarptautinių humanitarinės teisės normų santykį. Ne mažiau svarbus ir pačių Baltijos šalių bei Rusijos Federacijos vaidmens teikiant reparacijas sovietinio režimo aukoms klausimas.

PROBLEMOS IŠTIRTUMAS IR TYRIMO NAUJUMAS

Iškeltos problemos kontekste atliktų tyrimų apžvalga vykdytina šiomis kryptimis:

- tyrimai reparacijų šiuurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukoms tematika ir
- tyrimai, vertinantys teisinius komunistinių režimų padarinius Baltijos šalyse.

Vertinant problemos iširtumą pagal pirmąją tyrimų kryptį pažymėtini Neil J. Kritz,¹⁶ Ruti G. Teitel,¹⁷ Dinah Shelton¹⁸ ir Pablo de Greiff¹⁹ darbai, išsiskiriantys savo apimtimi ir analizuojantys įvairius tiek teisinius, tiek politinius, socialinius bei moralinius reparacijų aspektus. Vis dėlto šių darbų apžvalga atskleidė, kad pateikiamos apibendrintos sampratos negali tinkamai atspindėti išskirtinės sovietinio režimo aukų situacijos Baltijos šalyse. Šie tyrimai reikšmingi atskleidžiant galimą įvairialypę

---

¹⁶ Neil J. Kritz, ed. *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, 3 t. (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995).

¹⁷ Ruti G. Teitel, *Transitional Justice* (New York: Oxford University Press, 2001), 119-147.

¹⁸ Dinah L. Shelton, *Remedies in International Human Rights Law* (New York: Oxford University Press, 2005).

¹⁹ Pablo de Greiff, red. *The Handbook of Reparations* (New York: Oxford University Press, 2006).

reparacijų sampratą, tačiau konkrečioms teisiniams klausimams, susijusiems su šiame darbe analizuojama problema, atliktų tyrimų apimtis nepakankama.

Analizuojant atliktus tyrimus pagal antrąją tyrimų kryptį pastebėtina, kad reparacijų komunistinio režimo aukoms klausimas dažnai analizuojamas neišskiriant Baltijos šalių padėties TSRS ir gretinant TSRS kartu su kitomis komunistinėmis valstybėmis, patyrusiomis reikšmingą TSRS įtaką, tačiau išlaikiusiomis faktinį, nors ir nominalų, valstybingumą (Albanija, Bulgarija, buvusi Čekoslovakija, Lenkija, Rumunija, Vengrija, buvusi Vokietijos Demokratinė Respublika).²⁰ Vis dėlto šioje tyrimo kryptyje galima išskirti Eva-Clarita Pettai ir Vello Pettai,²¹ Dainiaus Žalimo²² ir Lauri Mälksoo²³ darbus. Šie tyrimai itin reikšmingi atskleidžiant įvairius Baltijos šalių faktinės padėties TSRS ypatumus, valstybingumo tęstinumo klausimus, taip pat sovietinio režimo padarinių Baltijos šalyse teisinio vertinimo aspektus, tačiau pagrindinis šių darbų tikslas nebuvo taikytino reparacijų mechanizmo sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse atskleidimas, o žalos atlyginimo klausimas keltas tik tiek, kiek tai būtina atskleisti šiuose darbuose analizuojamą problematiką.

Itin reikšmingas šiame darbe analizuojamos problemos kontekste Nikos Bruskinos atliktas tyrimas, kuriame išanalizuota fizinio asmens teisė į kompensaciją, kaip reparacijų elementą, gaunamą iš valstybės žlugus nacizmo ir komunizmo totalitariniams režimams.²⁴ Minėtas santykis analizuotas tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normų

---

²⁰ P vz. Lavinia Stan, ed. *Transitional Justice in Eastern Europe and the former Soviet Union* (Routledge, 2009), Taylor & Francis e-Library e-book; Jon Elster, *Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 66-70; Teitel, *Transitional Justice*, 142; Roht-Arriaza, "Reparations Decisions and Dilemmas," 172-173; Jamal Benomar, "Justice after Transitions," in *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, ed. Neil J. Kritz (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995), I: 34-37; Stephen Holmes, "The End of Decommunisation," in *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, ed. Neil J. Kritz (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995), I: 116-120. Other example of omission of particularities of transitional justice in the Baltic States is when the case of the Russian Federation is taken as an only example to represent transition after the collapse of soviet regime leaving other former union republics and territories of the Baltic states administered by the institutions of the occupant aside, see: Aryeh Neier, "What Should be Done about the Guilty?" in *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, ed. Neil J. Kritz (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995), I: 172-183.

²¹ Eva-Clarita Pettai and Vello Pettai, *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

²² Dainius Žalimas, *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas: pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę* (Vilnius: Rosma, 1997), 152-154.

²³ Mälksoo, *Illegal Annexation*, 251-263.

²⁴ Nika Bruskina, „Valstybės kompensacija nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms: tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika“ (daktaro disertacija, Vilniaus Universitetas, 2014), [https://elaba.lvb.lt/primo_library/libweb/action/search.do?vid=ELABA&prefLang=lt_LT&afterPDS=true&scp.scps=scope:\(ELABAETD\),scope:\(ELABAPDB\)](https://elaba.lvb.lt/primo_library/libweb/action/search.do?vid=ELABA&prefLang=lt_LT&afterPDS=true&scp.scps=scope:(ELABAETD),scope:(ELABAPDB)).

kontekste, nustatant tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveiką, ko pasėkoje nustatyta, kad teisę į kompensaciją fizinis asmuo gali įgyvendinti tarptautiniu lygmeniu tik tokiu atveju, jei pati valstybė prisiima įsipareigojimą sumokėti kompensaciją asmeniui, nukentėjusiam nuo totalitarinių režimų. Vis dėlto pasirinkta autorės tyrimo kryptis lėmė, kad kiti reparacijų elementai taip pat tarptautinės humanitarinės teisės įtaka teikiant reparacijas nebuvo jos atlikto tyrimo objektas, tuo tarpu Baltijos šalių padėtis 1940-1991 metais neleidžia atmesti šios tarptautinės teisės šakos normų taikymo prielaidos.

Apibendrinant pažymėtina, kad nors atlikti tyrimai reparacijų teikimo tema teikia vertingų įžvalgų, tačiau nei vieno iš jų rezultatai negali pateikti išsamaus reparacijų sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse teisinio vertinimo. Atitinkamai remiantis minėtų tyrimų rezultatais būtina šiame darbe analizuojamos teisinės problemos mokslinė analizė.

TYRIMO OBJEKTAS, TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Tyrimo objektas – reparacijos sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse galimybė tarptautinėje teisėje.

Tyrimo tikslas – nustatyti teisę į reparaciją sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse reguliuojančias tarptautinės teisės normas ir šios teisės įgyvendinimo sąlygas.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) nustatyti Baltijos šalių ir jos piliečių padėčiai vertinti taikytinas tarptautinės teisės normas 1940-1991 metais faktiškai esant TSRS sudėtyje;
- 2) apibrėžti TSRS įvykdytų tarptautinių įsipareigojimų pažeidimų pobūdį nustatant nuo šių pažeidimų nukentėjusiųjų sampratą;
- 3) atskleisti taikytiną reparacijų sampratą atsižvelgiant į Baltijos šalių piliečių padėčiai vertinti taikytinas tarptautinės teisės normas 1940-1991 metais Baltijos šalims faktiškai esant TSRS sudėtyje;
- 4) atskleisti sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse taikytų reparacijų apimtį;
- 5) įvertinti įgyvendintų reparacijos priemonių sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse atitikimą apibrėžtai reparacijų sampratai, nustatant galimų neatitikimų priežastis;
- 6) nustatyti už taikytinos reparacijų sampratos įgyvendinimą atsakingus subjektus ir jų atsakomybės ribas;

- 7) pateikti galimus teisinius sprendimus, reikšmingus įgyvendinant taikytiną reparacijų sampratą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse.

Ginamieji teiginiai. Remiantis darbe keliami tyrimo problema formuluotini šie ginamieji teiginiai:

- TSRS pažeidė tarptautinės teisės normas, reguliuojančias valstybės okupantės santykį su okupuotos valstybės piliečiais.
- Reparacijų taikymą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse reglamentuoja tarptautinės humanitarinės teisės normos ir tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normos.
- Kompensacija yra vienintelė galima reparacijų forma sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse.
- Sovietinio režimo aukos Baltijos šalyse negavo reparacijų.
- Rusijos Federacija yra vienintelis subjektas atsakingas už reparacijų teikimą sovietinės okupacijos aukoms Baltijos šalyse.
- Teisiniai mechanizmai įgyvendinti sovietinės okupacijos aukų teisę į reparaciją neegzistuoja.

TYRIMO METODOLOGIJA

Metodologinės nuostatos. Pasirinktas šio tyrimo išeities taškas – sovietinio režimo aukos perspektyva lemia poreikį analizuoti reparacijų klausimą iš žmogaus teisių perspektyvos. Pastaroji perspektyva visų pirma siejama su prigimtinės teisės samprata, kadangi žmogaus teisės savo esme priskiriamos kiekvienam žmogui ne kaip kylančios iš teisės, bet dėl paties žmogaus ir jo žmogiškojo orumo.²⁵ Vis dėlto tyrimo metodologija šiame darbe visų pirma remiasi tarptautinės teisės tyrimams taikytiniais metodais, kadangi šiame darbe analizuojami klausimai sietini su būtinybe taikyti tarptautinės teisės normas. Būtent tarptautinė teisė yra ta teisė, kuri užtikrina reikiamą atramą tuo atveju, kai nacionalinė teisė nepakankamai reguliuoja tam tikrus teisinius santykius, kas ypač ryšku žlungant totalitariniams ir antidemokratiniais režimams bei siekiant juos pakeisti teisės viršenybės principu, demokratija ir pagarba žmogaus teisėms

---

²⁵ Peter Davies, ed. *Human Rights* (London: Routledge, 1988), 1, cited in Kerikmäe, Hamulak and Chochia, „Historical Study,“ 102.

besiremiančiais politiniais režimais.²⁶ Be to, teisės mokslas pasižymi ir tuo, kad teisės tyrimo metodai iš dalies priklauso nuo pačios teisinės sistemos, kuriai priklauso tiriamasis objektas,²⁷ taigi, dėl tyrimo objekto sąsajos su tarptautinės teisės normomis ir principais, būtina taikyti tarptautinės teisės tyrimams taikytinus metodus.

Atitinkamai šiame darbe vyraujantis tarptautinės teisės tyrimo metodas yra modernusis pozityvizmas. Šis metodas pasirinktas dėl jo paplitimo teisės mokslo darbuose kontinentinėje Europoje, taip pat dėl to, kad būtent šis metodas atspindi vis dar gana stipriai vyraujančią tarptautinės teisės nuostatą, jog valstybės yra vieninteliai tarptautinės teisės subjektai, kurių bendru sutarimu ir kuriamos tarptautinės teisės normos. Taigi, atliekamo tyrimo kontekste tarptautinės teisės normos nustatytos visų pirma vadovaujantis Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipsniu. Tuo pačiu pažymėtina, kad modernusis pozityvizmas griežtai nesilaiko klasikinio pozityvizmo nuostatos, kad teisės normos privalo būti atribotos nuo konteksto, kuriame jos taikomos, kas leidžia atsižvelgti į bendrai kintančią realybę interpretuojant atitinkamas teisės normas, ne vien tik valstybių kaip tarptautinės teisės subjektų valių.²⁸ Būtent šiomis moderniojo pozityvizmo kaip tarptautinės teisės tyrimo metodo galimybėmis ir buvo pasinaudota atliekant tiriamos problemos analizę.

Pažymėtina, kad darbe iškeltai problemai analizuoti galima tam tikra apimtimi taikyti ir kitus tarptautinės teisės tyrimams taikomus metodus.²⁹ Tai atsiskleidžia siekiant interpretuoti tarptautinės teisės normų turinį kaip garantuojantį teisę sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse gauti reparacijas. Šiuo atveju galima remtis vadinamuoju į politiką orientuotos jurisprudencijos metodu (policy oriented jurisprudence), kuris visų pirma akcentuoja teisę kaip priemonę pasiekti tikslą, o ne teisę kaip patį tikslą, kas būtent ir pabrėžiama taikant pozityvistinius tarptautinės teisės tyrimo metodus.³⁰ Vis

---

²⁶ Teitel, *Transitional Justice*, 20.

²⁷ Pauline C. Westerman, „Open or Autonomous: The Debate on Legal Methodology as a Reflection of the Debate on Law,“ in *Methodologies of Legal Research: Which Kind of Method for What Kind of Discipline?* ed. Mark van Hoecke (Oxford: Hart Publishing, 2011), eBook Collection (EBSCOhost), Introduction; Eglė Mackuvienė, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslinio problema,“ *Socialinių mokslų studijos* 1, no. 5 (2010): 299, <https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/1365>.

²⁸ Annie-Marie Slaughter and Steven R. Ratner, "Symposium on Method in International Law. Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers," *American Journal of International Law* 93, no. 2 (April 1999): 306, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein.journals/ajil93&div=20&start_page=291&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults#.

²⁹ *Ibid.*, 291-295.

³⁰ Westerman, „Open or Autonomous,“ The Problem of the Lacking Third, Legal System as Theoretical Framework; Slaughter and Ratner, „Symposium on Method in International Law,“ 303.

dėlto pastarojo metodo taikymas, nenustačius tam tikro siektino pagrindinio tikslo, atvertų kelią itin plačioms ir nepakankamai pagrįstoms teisės normų interpretacijoms. Taigi, pagal į politiką orientuotos jurisprudencijos metodą analizuojant tarptautinės teisės turinį turi būti atsižvelgiama į pagrindinį tarptautinės teisės tikslą – minimalų viešosios tvarkos standartą būtiną žmogaus orumui apsaugoti.³¹

Disertacijos autorės nuomone, tiek moderniojo pozityvizmo, tiek į politiką orientuotos jurisprudencijos metodų taikymas atliekant tyrimą dera tarpusavyje, kadangi siekis interpretuoti tarptautinės teisės normų turinį kaip garantuojantį teisę sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse gauti reparacijas nesikerta tiek su į politiką orientuotos jurisprudencijos keliamu pagrindiniu tikslu tarptautinės teisės normų aiškinimui, tiek su moderniojo pozityvizmo siekiu interpretuojant tarptautinės teisės normas išlaikyti šių teisės normų darnumą. Pastarąjį teiginį patvirtina Jungtinių Tautų Chartijos preambulėje išdėstytas tarptautinės bendruomenės pasiryžimas „vėl įtvirtinti tikėjimą pagrindinėmis žmogaus teisėmis, jo asmenybės orumu bei verte, lygiomis vyrų ir moterų, ir didelių bei mažų tautų teisėmis.“³² Ši Jungtinių Tautų Chartijos nuostata vadovaujantis moderniojo pozityvizmo metodu, laikytina principu, kuriuo remiantis turėtų būti aiškinamos atitinkamos tarptautinės teisės normos, siekiant išlaikyti Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtinto teisinio režimo vientisumą. Kartu ši nuostata atitinka ir į politiką orientuotos jurisprudencijos metodo apibrėžiamą tarptautinės teisės tikslą. Tuo tarpu šiurkščių ir masinių žmogaus teisių pažeidimų atveju, būtent reparacijos sudaro prielaidas nutraukti sąsajas su represyvia praeitimi ir atkurti žmogiškąjį orumą, garantuojamą Jungtinių Tautų Chartijos,³³ kas taip pat atitiktų ir tikslo – minimalus viešosios tvarkos standartas būtinus žmogaus orumui apsaugoti – pasiekimą.

Atsižvelgiant į metodologines nuostatas atitinkamai parinkti ir **tyrimo metodai**, kurie nėra apriboti tik teisės aiškinimo metodais, tačiau remiasi ir socialinių tyrimų metodologija, kiek tai yra tinkama tiriant teisinę mokslinę problemą.³⁴ Šalia pagrindinių teisinio samprotavimo metodologinių pagrindų, t.y. logikos, analizės, argumentavimo ir

---

³¹ Slaughter and Ratner, „Symposium on Method in International Law,“ 324, 334.

³² Jungtinių Tautų Chartija, Žin. (2002, Nr. 15-557).

³³ Teitel, *Transitional Justice*, 147; Jaime E. Malamud-Goti and Lucas S. Grosman, „Reparations and Civil Litigation: Compensation for Human Rights Violations in Transitional Democracies,“ in *The Handbook of Reparations*, ed. Pablo de Greiff (New York: Oxford University Press, 2006), 541.

³⁴ Mackuvienė, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema,“ 301.

hermeneutikos,³⁵ taikytini tyrimo metodai yra lyginamasis metodas, sisteminė analizė, apibendrinimas, mokslinė indukcija. Be to, kadangi „teisinė praktika yra realiai egzistuojantys faktai“,³⁶ dokumento analizės metodas buvo taikomas analizuoti įvairius teisės aktus, teisinius dokumentus ir teismų praktiką.

PAGRINDINĖS TYRIMO IŠVADOS

Uždavinys Nr. 1. Nustatyti Baltijos šalių ir jos piliečių padėčiai vertinti taikytinas tarptautinės teisės normas 1940-1991 metais faktiškai esant TSRS sudėtyje.

1. Baltijos šalių okupacija pilnai neatitinka karinės okupacijos sąvokos, įtvirtintos 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencija) priedo: Karo įstatymų ir papročių laikymosi taisyklių 42 straipsnyje, kadangi TSRS invazijos į Baltijos šalis metu, tarp nurodytų šalių nebuvo paskelbta karo padėtis. Dėl šių aplinkybių, esant kitoms karinės okupacijos sąlygoms, t.y. efektyviai TSRS vykdomai Baltijos šalių teritorijos kontrolei pasitelkus TSRS kariuomenę, TSRS įvykdyta Baltijos šalių okupacija apibrėžiama kaip kvazi-karinė okupacija ir šiam teisiniam santykiui reguliuoti taikytinos tarptautinės humanitarinės teisės normos. Kadangi pagal tarptautinę humanitarinę teisę draudžiama aneksuoti okupuotą teritoriją, TSRS įvykdytas Baltijos šalių prijungimas į TSRS sudėtį yra neteisėtas. Neteisėtus veiksmus Baltijos šalių atžvilgiu patvirtina tiek invazijos į Baltijos šalis metu TSRS prisiimti tarptautiniai įsipareigojimai,³⁷ kuriais ji atmetė agresiją, kaip teisėtą priemonę įgyti kitos šalies teritoriją, tiek tuometinių Baltijos šalių piliečių, kaip šių valstybių suvereniteto šaltinio, laisvos valios apribojimai pareiškiant savo valią dėl prisijungimo prie TSRS. Baltijos šalių teritorijos tapimo TSRS sudėtine dalimi neteisėtumo nepanaikino senatis, kitos valstybės taip pat nepripažino TSRS veiksmų Baltijos šalių atžvilgiu teisėtais tarptautinės teisės prasme.

---

³⁵ Ibid., 300

³⁶ Ibid., 296

³⁷ Baltijos šalių okupacijos metu TSRS buvo 1928 m. rugpjūčio 27 d. Bendrosios sutarties dėl atsisakymo nuo karo kaip nacionalinės politikos priemonės (Paryžiaus paktas arba Briando-Kelloggo paktas) dalyvė, 1933 m. liepos 3 d. Konvencijos dėl agresijos apibrėžimo dalyvė. Be to TSRS buvo ratifikavusi šiuos dvišalius susitarimus su Baltijos šalimis: 1920 m. vasario 2 d. Estijos taikos sutartį su Rusija, 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos taisyklių sutartį su Rusija, 1920 m. rugpjūčio 11 d. Latvijos taikos sutartį su Rusija, 1926 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos nepuolimo sutartį su SSRS, 1932 m. vasario 5 d. Latvijos nepuolimo sutartį su SSRS, 1932 m. gegužės 4 d. Estijos nepuolimo ir taikaus ginčų sprendimo sutartį su SSRS.

2. Nustačius Baltijos šalių karinės okupacijos faktą, nuo okupacijos pradžios TSRS visų pirma turėjo pareigą laikytis 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencija) ir jos priedo: Karo įstatymų ir papročių laikymosi taisyklių bei 1929 m. Ženevos konvencijos sužeistųjų ir ligonių būviui kariaujančiose kariuomenėse pagerinti nuostatų, o nuo 1954 metų - 1949 m. Ženevos konvencijų³⁸ nuostatų Baltijos šalių piliečių atžvilgiu. Taigi tarp Baltijos šalių ir TSRS susiklosčiusiems teisiniams santykiams taikytina tarptautinė humanitarinė teisė kaip *lex specialis*, tačiau ši aplinkybė nepanaikina galimybės šalia tarptautinės humanitarinės teisės normų taikyti ir tarptautines žmogaus teisių apsaugos normas, ypač jeigu tarptautinės humanitarinės teisės normos nereguliuoja tam tikro teisinio santykio arba jį reguliuoja nepakankamai išsamiai. Pastaroji situacija akivaizdi Baltijos šalių atveju dėl jų okupacijos trukmės, nes tarptautinėje humanitarinėje teisėje neapibrėžiamas okupanto, siekiančio suvereno okupuotose teritorijose statuso ir ignoruojančio okupaciją kaip laikino karinį reiškinį, elgesys. Atsižvelgiant į tai, TSRS pareigas Baltijos šalių piliečių atžvilgiu papildomai nustatė Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, priimta 1948 metais, o nuo 1973 m. ir Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. TSRS kaip valstybės elgesys tarptautinėje erdvėje, ypač vertinant jos poziciją Izraelio okupuotų Palestinos teritorijų atžvilgiu bei Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto ratifikavimą, patvirtina, kad TSRS taip pat laikėsi pozicijos, jog esant padėčiai, reguliuojamai tarptautinės humanitarinės teisės normų, šalia gali būti taikomos ir tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normos. Pažymėtina, kad tam tikros vertybės, sietinos su žmogaus orumo apsauga, yra ginamos remiantis tiek tarptautinės humanitarinės teisės, tiek tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normomis ir tai apima tokias vertybes kaip teisė į gyvybės apsaugą, draudimas būti kankinamam arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį arba būti taip baudžiamam, vergijos draudimas, nekaltumo prezumpcijos apsauga ir retrospektyvaus baudžiamosios teisės taikymo draudimas, draudimas savavališkai sulaikyti, kalinti ar ištremti asmenį, religijos laisvė, nuosavybės apsauga, asmens garbė ir reputacija, pagarba šeiminiams santykiams. Atsižvelgiant į tai, šių vertybių apsaugą pirmiausia reguliuoja tarptautinė humanitarinė teisė kaip *lex specialis*. Tuo tarpu teisę į teisingą teismą iki 1949 m. Ženevos konvencijos įsigaliojimo

---

³⁸ Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo, Ženevos konvencija dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūroje padėties pagerinimo, Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais, Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu.

garantavo tik tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos instrumentai. Privataus gyvenimo apsauga, susirašinėjimo slaptumas, teisė laisvai judėti ir pasirinkti gyvenamąją vietą, sąžinės ir minties laisvė yra išimtinai tarptautinėmis žmogaus teisių apsaugos normomis ginamos vertybės, kurių apsaugą TSRS privalėjo garantuoti Baltijos šalių piliečiams.

Uždavinys Nr. 2. Apibrėžti TSRS įvykdytų tarptautinių įsipareigojimų pažeidimų pobūdį nustatant nuo šių pažeidimų nukentėjusiųjų sampratą.

1. Darbe atlikta analizė parodė, kad remiantis Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo nustatytomis faktinėmis aplinkybėmis TSRS veiksmai, pažeidžiantys tarptautinės humanitarinės teisės ir tarptautinės žmogaus teisių apsaugos nuostatas, Baltijos šalių gyventojų atžvilgiu gali būti vertinami tiek kaip šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai ar rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai pagal Pagrindinius principus ir rekomendacijas, tiek kaip tarptautinės nusikalstamos veikos. Tuo tarpu Baltijos šalių teismų praktika atskleidžia, kad nurodytų TSRS veiksmų kaip tarptautinių nusikaltimų kvalifikavimas gana sudėtingas procesas, kadangi atskirų tarptautinių nusikaltimų sudėties tam tikri elementai yra sunkiai identifikuojami TSRS veiksmuose. Pastaroji problema labiausiai akivaizdi kvalifikuojant TSRS vykdytą karių savanorių - Lietuvos partizanų žudymą kaip genocidą, kadangi Europos žmogaus teisių teismas (EŽTT) tokią Lietuvos teismų praktiką pripažino Europos žmogaus teisių konvencijos 7 str. 1 d. pažeidimu.³⁹ Tuo tarpu Baltijos šalių teismų praktikoje atliekamas TSRS veiksmų kvalifikavimas kaip nusikaltimų žmoniškumui nebuvo nuginčytas EŽTT. Baltijos šalių teismų praktikos apžvalga kvalifikuojant TSRS vykdytus veiksmus Baltijos šalių gyventojų atžvilgiu kaip tarptautines nusikalstamas veikas atskleidė ir tendenciją, kad minėtų veiksmų nėra linkstama kvalifikuoti kaip karo nusikaltimų, nors tarptautinis Baltijos šalių statusas 1940-1991 metais sudaro prielaidas taip kvalifikuoti tokius TSRS veiksmus kaip tyčinis nužudymas, kankinimas arba nežmoniškas elgesys, tyčinis didelių kančių sukėlimas arba sunkus sužalojimas ar susargdinimas, gyventojų deportavimas arba prievartinis perkėlimas, pavergimui prilygstantis prievartinis darbas, neteisėtas kalinimas, karo belaisvių ar civilių asmenų vertimas tarnauti prieš valstybės

---

³⁹ Vasiliauskas v. Lithuania [GC], nr. 35343/05, ECHR, HUDOC (2015 m. spalio 20 d.), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158290>. Vis dėlto Europos žmogaus teisių teismo praktika dar gali keistis, nes šios disertacijos santraukos rengimo metu Europos žmogaus teisių teisme yra priimtas nagrinėti Stanislovo Drėlingo skundas dėl Europos žmogaus teisių konvencijos 7 str. 1 d. pažeidimo. Drėlingas and Vasiliauskas v. Lithuania, nos. 28859/16 58905/16 ECHR, HUDOC (communicated case) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181093>

ginkluotose pajėgose, tyčinis teisės į teisingą ir teisėtą teismo procesą atėmimas. Nepaisant aukščiau nurodytų problemų TSRS veiksnių kaip genocido, nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų kvalifikavimas yra galimas, kadangi šių nusikaltimų sudėtis gali būti identifikuojama TSRS veiksniuose. Atitinkamai ginamasis teiginys, kad TSRS pažeidė tarptautinės teisės normas, reguliuojančias valstybės okupantės santykių su okupuotos valstybės piliečiais pasitvirtino ir TSRS turi pareigą atlyginti žalą nuo tokių jos veiksnių nukentėjusiems asmenims remiantis 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencijos) 3 str., Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 str. ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 str. 3 d. Kartu remiantis šiomis išvadomis, ginamasis teiginys, kad reparacijų taikymą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse reglamentuoja tarptautinės humanitarinės teisės normos ir tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normos taip pat pasitvirtino.

2. Nustačius TSRS įvykdytų pažeidimų pobūdį, svarbu tinkamai apibrėžti ir aukos sampratą, nes pastaroji yra prielaida įgyvendinti teisę į žalos atlyginimą. Pastebėtina, kad tarptautinės sutartys, numatančios TSRS pareigas Baltijos šalių piliečiams, nepateikia nukentėjusiojo ar aukos apibrėžimo jų pažeidimo atveju, ypač jei pažeidimas yra tarptautinis nusikaltimas. Toks apibrėžimas nagrinėjamos problemos kontekste įtvirtintas tik nacionaliniu lygmeniu, todėl Pagrindiniuose principuose ir rekomendacijose esantis aukos apibrėžimas yra gairė, kuria remiantis galima vertinti, kaip nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas apibrėžimas atspindi tarptautinės teisės normas. Šiame dokumente nurodoma, kad asmuo turėtų būti pripažįstamas auka visada, jei jis tiesiogiai nukentėjo nuo šiurkštaus žmogaus teisių pažeidimo ar rimto tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimo nepriklausomai nuo to, ar nustatytas pažeidimo kaltininkas ir, ar pats pažeidimas padarytas dėl veikimo ar neveikimo. Tuo tarpu netiesiogiai nuo tokių pažeidimų nukentėjęs asmuo aukos statusą gali įgyti tik tuo atveju, jei tai numato nacionaliniai teisės aktai. Baltijos šalių teisės aktų, reguliuojančių nukentėjusiojo asmens statuso įgijimą, analizė parodė, kad visos Baltijos šalys Pagrindiniuose principuose ir rekomendacijose nurodytomis sąlygomis suteikia aukos statusą nuo šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ar rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų nukentėjusiems asmenims. Papildomai Lietuvos teisės aktai aukos statusą suteikia ir asmenims nukentėjusiems ne nuo nurodytų pažeidimų, bet nuo sovietinio režimo ypatumų. Taip pat labai platus netiesiogiai nuo šiurkščių

tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ar rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų nukentėjusių asmenų, kuriems suteikiamas toks pats aukos statusas, ratas, t.y. toks statusas suteikiamas ne tik nukentėjusiųjų vaikams, bet ir nukentėjusiųjų tėvams, sutuoktiniui, broliams, seserims, išlaikytiniams. Tokių nukentėjusiųjų, kuriems pagal Lietuvos teisės aktus aukos statusas suteiktas nukrypstant nuo Pagrindiniuose principuose ir rekomendacijose įtvirtinto aukos apibrėžimo, teisė į reparaciją šiame darbe nebuvo nagrinėta. Atitinkamai sovietinės okupacijos aukomis laikytini asmenys, kurie dėl TSRS institucijų veiksmais įvykdytų tarptautinių nusikalstamų veikų (genocido, karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui) tapo tyčinio žudymo, kankinimo arba nežmoniško elgesio, tyčinio didelių kančių sukėlimo arba sunkaus sužalojimo ar susargdinimo, sunkios seksualinės prievartos, prievartinio darbo, prilygintino pavergimui, trėmimo arba prievartinio perkėlimo, neteisėto kalinimo, aukomis bei tiesiogiai nuo nurodytų veikų nukentėjusiųjų vaikai. Plačiąja prasme sovietinės okupacijos aukos sąvoka apima politinius kalinius, tremtinius, partizanus ir jų vaikus. Aukos sampratos kontekste naudojamos šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų bei rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų sąvokos nesikerta su išvada, kad TSRS veiksmai kvalifikuotini kaip tarptautiniai nusikaltimai, nes juos apima tiek šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų, tiek rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų sąvokos. Minėtos pažeidimų sąvokos pasirinktos siekiant akcentuoti, jog aukos teisė į reparaciją nepriklauso nei nuo konkretaus už pažeidimą atsakingo asmens identifikavimo, nei nuo jo baudžiamojo persekiojimo sėkmės ar nesėkmės, tačiau atsižvelgiama į paties atlikto veiksmo ar neveikimo pobūdį, dėl kurio asmuo laikytinas auka.

Uždavinys Nr. 3. Atskleisti taikytiną reparacijų sampratą atsižvelgiant į Baltijos šalių padėčiai vertinti taikytinas tarptautinės teisės normas 1940-1991 metais faktiškai esant TSRS sudėtyje.

1. Reparacijos yra materialioji teisės į žalos atlyginimą dalis taikoma šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukoms. Pagrindiniai reparacijų komponentai yra restitucija, kompensacija, satisfakcija, rehabilitacija ir garantijos, kad ateityje šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai ar rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai nepasikartos. Būtent tokia reparacijų koncepcija susiformavo po Antrojo pasaulinio karo kintant tarptautinės teisės

normų turiniui ir karui tapus neteisėta priemone spręsti valstybių tarpusavio santykius. Ši reparacijų koncepcija atspindėta Pagrindiniuose principuose ir rekomendacijose kaip sudaranti dabartinį tiek tarptautinės humanitarinės teisės normų, tiek tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normų turinį, reguliuojantį teisę į žalos atlyginimą pažeidus šias normas. Reparacijų koncepcijos ištakos tarptautinėje humanitarinėje teisėje yra 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencijos) 3 straipsnis, numatęs, kad šalis, pažeidusi šios konvencijos ir jos priedo nuostatas turi sumokėti kompensaciją. Atlikta šios tarptautinės humanitarinės teisės normos interpretavimo analizė atskleidė, kad šiame straipsnyje minimai kompensacijai nebegali būti teikiama dabartinė kompensacijos prasmė ir naudotina reparacijos sąvoka, kuri TSRS įvykdytos karinės Baltijos šalių okupacijos metu apėmė restitucijos, kompensacijos ir satisfakcijos komponentus. Tokie reparacijos komponentai kaip rehabilitacija ir garantijos, kad ateityje šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai ar rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai nepasikartos, tarptautinėje humanitarinėje teisėje įsitvirtino ženkliai vėliau. Tuo tarpu pagal tarptautines žmogaus teisių apsaugos normas ir visų pirma Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnį laikytina, kad teisė ginti deklaracijoje garantuojamas ir pažeistas teises apima ir teisę gauti reparacijas visa Pagrindiniuose principuose ir rekomendacijose nurodoma apimtimi. TSRS ratifikavus Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, buvo įtvirtinta TSRS pareiga analogiška apimtimi teikti reparacijas pakte įtvirtintų žmogaus teisių pažeidimo atveju. Atitinkamai ginamasis teiginys, kad kompensacija yra vienintelė galima reparacijų forma sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse nepasitvirtino.

2. Pagrindiniuose principuose ir rekomendacijose išgryninta reparacijų koncepcija atskleidė, kad jos komponentai šiuo metu yra tokie patys nepriklausomai nuo to ar įvykdytas šiurkštus žmogaus teisių pažeidimas, ar rimtas tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimas. Vis dėlto nurodyta takoskyra yra reikšminga, nes pažeidimo pobūdžio nustatymas būtinas siekiant realiai įgyvendinti teisę į reparacijas, kadangi skiriasi pažeistų teisių gynimo būdai tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir pagal tarptautines žmogaus teisių apsaugos normas. Pažymėtina, kad tik tarptautinės žmogaus teisių apsaugos normos suteikia teisę fiziniams asmenims reikalauti valstybės atsakomybės pažeidus žmogaus teises, jei valstybė yra susaistyta atitinkama pareiga užtikrinti žmogaus teisių apsaugą tarptautinėje sutartyje numatyta apimtimi. Tuo tarpu

valstybei pažeidus tarptautinės humanitarinės teisės normas, kai dėl pažeidimų nukenčia fiziniai asmenys, pastarieji savo teisę gali įgyvendinti tik per pilietybės valstybę, nes valstybės atsakomybės klausimą tokiomis aplinkybėmis gali kelti arba pati už pažeidimus atsakinga valstybė arba kita suinteresuota valstybė.

Uždavinys Nr. 4. Atskleisti sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse taikytų reparacijų apimtį.

1. Nustatyta, kad reparacijų taikymą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse iniciavo tiek pačios Baltijos šalys, tiek TSRS. Atitinkamai ginamasis teiginys, kad sovietinio režimo aukos Baltijos šalyse negavo reparacijų nepasitvirtino. Remiantis atskleista reparacijų koncepcija galima teigti, kad sovietinio režimo aukos Baltijos šalyse turi teisę į restituciją, kompensaciją ir satisfakciją, tačiau minėta apimtimi reparacijos sovietinio režimo aukoms nebuvo užtikrintos dėl susiklosčiusių aplinkybių: Baltijos šalių nepriklausomybės atkūrimo ir TSRS žlugimo. Baltijos šalims vis dar neteisėtai esant TSRS sudėtyje TSRS pradėta įgyvendinti žalos atlyginimo politika. Ši politika pirmiausiai buvo orientuota į stalinistinio režimo aukas, pagal kurią asmenys, pripažinti nukentėję nuo stalinizmo represijų, turėjo teisę būti paleisti iš įkalinimo ar tremties vietų, taip pat tuo atveju jei represuotas asmuo anksčiau buvo komunistų partijos narys, teisę į narystės komunistų partijoje ir darbinių santykių atkūrimą, pensinių teisių garantijas ir gyvenamosios vietos suteikimą, tuo nurodyta apimtimi įgyvendinant restitucijos komponentą. Patirtai materialinei žalai atlyginti buvo mokama fiksuoto dydžio kompensacija, taip pat teikiamos medicininės reabilitacijos paslaugos, o satisfakcijos komponentas įgyvendinamas įamžinant aukų atminimą. Atitinkamai TSRS sąjunginės respublikos taip pat buvo įpareigos imtis žalos atlyginimo priemonių stalinizmo režimo aukoms, tačiau teisės aktai, kuriuos priėmė tuometinės okupacinės valdžios institucijos Baltijos šalių teritorijose daugeliu atvejų nukrypo tiek nuo TSRS nustatytų reparacijų apimčių, tiek nuo pačios aukų sampratos tam tikra apimtimi atsižvelgiant būtent į šiose šalyse įvykdytų sovietinio režimo represijų pobūdį. Kadangi TSRS pagal 1977 metų TSRS Konstituciją nesiėmė veiksmų užtikrinti TSRS įstatymų viršenybę prieš Baltijos šalių, kurias laikė TSRS sąjunginėmis respublikomis, teisės aktus, laikytina, kad TSRS prisiėmė įsipareigojimą teikti reparacijas sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse ta apimtimi, kuri buvo nustatyta okupacinės valdžios institucijų Baltijos šalių teritorijose išleistuose teisės aktuose.

2. Baltijos šalių nepriklausomybės atkūrimas ir TSRS žlugimas sustabdė reparacijų teikimą sovietinio režimo aukoms aukščiau nurodyta apimtimi. Todėl atkūrusios nepriklausomybę Baltijos šalys, atsižvelgdamos į tai, kad būtent jų piliečiai nukentėjo nuo sovietinio režimo represijų Baltijos šalims esant okupuotoms, įgyvendino savąją reparacijų teikimo politiką, kuriai buvo būdingi nematerialaus pobūdžio komponentai. Sovietinės okupacijos aukoms teikiamos reparacijos apėmė atkurtas žmogaus teisių apsaugos garantijas, įvairius satisfakcijos elementus ir reabilitaciją teikiamą per medicinos ir socialines paslaugas. Nuosavybės ir pilietybės atstatymas kaip restituciją sudarantys elementai negali būti laikomi reparacijų sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse sudėtine dalimi, kadangi dėl sovietinio režimo pobūdžio nuosavybės ir pilietybės neteko visi Baltijos šalių piliečiai ir šios priemonės buvo skirtos pašalinti minėtus sovietinės okupacijos padarinius, bet ne atlyginti žalą nuo sovietinio režimo nukentėjusiems asmenims. Satisfakcija sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse suteikta įgyvendinant priemones, skirtas aukų patirtoms kančioms pripažinti ir dėl patirtų represijų atsakingiems subjektams nustatyti, ir priemones, skirtas istorinei tiesai apie įvykdytas represijas atskleisti ir įvykių atminčiai išsaugoti. Baltijos šalims nesant atsakingoms už TSRS įvykdytas represijas okupavus Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritoriją, nei viena iš Baltijos šalių nemokėjo kompensacijos sovietinio režimo aukoms, taip pat atsiprašymas kaip satisfakcijos komponentas negali būti įgyvendintas. Šios aplinkybės lemia ir tai, kad dažnu atveju, įvykių atminties išsaugojimas siejamas ne tik su sovietinio režimo aukų Baltijos šalyse patirtomis kančiomis, bet ir su neteisėtu bei agresija paremtu Baltijos šalių nepriklausomybės praradimu.

Uždavinys Nr. 5. Įvertinti įgyvendintų reparacijos priemonių sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse atitikimą apibrėžtai reparacijų sampratai, nustatant galimų neatitikimų priežastis.

1. Realus reparacijų teikimas sovietinės okupacijos aukoms iš esmės prasidėjo tik Baltijos šalims atgavus nepriklausomybę, tačiau nepaisant visų taikytų priemonių, sovietinio režimo aukos Baltijos šalyse negavo to, kas joms priklausytų pagal 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencijos) 3 straipsnį, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnį, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 str. 3 d. ir pačios TSRS priimtus įsipareigojimus nacionaliniais teisės aktais, o būtent kompensacijos ir viešo atsiprašymo, kaip satisfakcijos elemento. Minėtų

reparacijos komponentų trūkumo šiuo atveju negalima paaiškinti sovietinio režimo ypatumais. Baltijos šalių įgyvendinta reparacijų politika yra Baltijos šalių prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų, susijusių su žmogaus teisių apsauga, pasekmė, kadangi šių šalių teritorijose gyvena sovietinio okupacinio režimo aukos ir jiems garantuojama teisė į žalos atlyginimą dėl patirtų šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų turi būti įgyvendinama tokia apimtimi, kiek jų pilietybės valstybė yra pajėgi apginti pažeistas teises nebūdama atsakinga už pažeidimus. Be to, Baltijos šalių kaip okupuotų šalių patirtis atskleidžia, kad ypatingą reikšmę užtikrinant tokių reparacijos komponentų kaip garantijos, kad ateityje šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai ar rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai nepasikartos, įgyvendinimą turi ir tarptautinės bendruomenės įsipareigojimai laikytis ją saistančių vertybių – agresijos kaip priemonės spręsti tarpvalstybiniu ginčus netoleravimas, pagarba tautų apsisprendimo teisei ir visuotinis žmogaus teisių apsaugos užtikrinimas. Vien tik vienos pačios valstybės pastangos saugant demokratiją, teisės viršenybės principą ir garantuojant žmogaus teisių apsaugą nėra pakankamos siekiant užtikrinti, kad ateityje šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai ar rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai nepasikartotų.

2. Nustatytos taikytinos reparacijų apimtys ir realiai suteiktų reparacijų sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse neatitikimus galima paaiškinti šiomis žemiau nurodytomis aplinkybėmis:

2.1. Visų pirma tiek Baltijos šalys, tiek TSRS skirtingai vertino represijų pobūdį. TSRS represijas, vykdytas visoje TSRS teritorijoje laikė šiurkščiais tarptautinių žmogaus teisių pažeidimais, tuo tarpu pagal Baltijos šalis represijas laikė tiek rimtais tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimais, tiek šiurkščiais tarptautinių žmogaus teisių pažeidimais. Nustačius, kad tarp Baltijos šalių ir TSRS susiklosčiusiems teisiniams santykiams taikytina tarptautinė humanitarinė teisė, TSRS veiksmus Baltijos šalių piliečių atžvilgiu tiksliau būtų visų pirma kvalifikuoti kaip rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus. Tokiu atveju 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencijos) 3 straipsnio taikymas sprendžiant reparacijų klausimą negalėtų būti ginčijamas jokiais aplinkybėmis. Kvalifikuojant tuos pačius veiksmus tik kaip šiurkščius tarptautinių žmogaus teisių pažeidimus, sovietinio režimo aukoms taikytinų reparacijų apimtis būtų tik TSRS prisiimtų įsipareigojimų ribose.

2.2. Kitas reikšmingas skirtumas – aukos samprata tiek TSRS teisės aktuose, tiek Baltijos šalių teisės aktuose. Sovietinio režimo aukomis Baltijos šalyse buvo pripažinti visi asmenys, kurie dėl įgyvendinamos sovietinės tvarkos patyrė esminius savo kaip žmogaus teisių suvaržymus, reikšmingai pažeminančius jų žmogiškąjį orumą. Tuo tarpu TSRS teisės aktuose sąjunginiu lygmeniu aukomis iš esmės laikė tik nuo stalinistinių represijų nukentėjusius asmenis. Tokių asmenų ratas dar labiau susiaurintas nustačius atitinkamas išlygas, kurių pasėkoje Baltijos šalių partizanai negalėtų pretenduoti į aukos statusą. Dėl šių priežasčių TSRS pradėta įgyvendinti reparacijų politika iš esmės neatitiko nustatyto Baltijos šalių karinės okupacijos fakto ir iš to kylančių TSRS pareigų okupuotų valstybių piliečiams, taip pat ir partizanams, kadangi partizanai pagal tarptautinę humanitarinę teisę turėjo būti traktuojami kaip kombatantai arba karo belaisviai, su visomis šiam statusui teikiamomis garantijomis.

Uždavinys Nr. 6. Nustatyti už taikytinos reparacijų sampratos įgyvendinimą atsakingus subjektus ir jų atsakomybės ribas.

1. Kadangi valstybė TSRS pavadinimu nustojo egzistuoti, pareigą teikti reparacijas sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse turi Rusijos Federacija kaip TSRS teisių ir pareigų tęsėja. Rusijos Federacijos kaip TSRS identiteto tęsėjos statusas gali būti nustatytas tiek nacionaliniame, tiek tarptautiniame lygmenyje. Visų pirma Rusijos Federacijos konstitucinė ir administracinė santvarka remiasi sovietiniu paveldu, kuris įtvirtintas 1990 m. birželio 12 d. Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (RFTSR) Liaudies deputatų suvažiavimo Deklaracijoje dėl valstybinio suvereniteto, numatančioje RFTSR egzistavimą TSRS sudėtyje. Rusijos Federacijos nacionalinėje teisėje taip pat matomas TSRS identiteto tęstinumas, kas ypač akivaizdu pilietybės klausimus reguliuojančiuose teisės aktuose, kuriuose numatyta, kad Rusijos Federacijos piliečiais laikomi arba gali būti buvę TSRS piliečiai, o TSRS sudarytos tarptautinės sutartys susijusios su pilietybės klausimais taikomos Rusijos Federacijos teritorijoje. Nors Belovežo susitarime ir Alma Atos protokole apibrėžiama TSRS pabaiga kaip valstybių išsiskyrimas, šių aplinkybių nepatvirtina tiek pačios Rusijos Federacijos elgesys po TSRS žlugimo, tiek tarptautinės bendruomenės reakcija. Visų pirma Rusijos Federacija perėmė didžiąją dalį teisių ir pareigų, kylančių iš TSRS sudarytų tarptautinių sutarčių, kas ypač ryšku tarptautinių sutarčių, reguliuojančių branduolinės ginkluotės klausimus, atveju. Bandymai padalinti TSRS kaip valstybės turtą ir paskirstyti skolas

tarp NVS šalių galiausiai baigėsi tuo, kad Rusijos Federacijai perėmus TSRS skolų mokėjimą, TSRS turtas taip pat jai atiteko. Pažymėtina, kad tam tikrais atvejais Rusijos Federacija prisiėmė įsipareigojimus atlyginti žalą, kilusią TSRS pažeidus tarptautinės teisės normas, t.y. dėl TSRS įvykdyto kultūros vertybių grobimo iš Vokietijos Antrojo Pasaulinio karo metais, ir TSRS atsisakius apmokėti carinės Rusijos išleistas obligacijas jų savininkams Prancūzijoje. Vienu svarbiausių Rusijos Federacijos kaip TSRS teisių ir pareigų tęsėjos požymiu laikytina Rusijos Federacijos pozicija laikyti save TSRS teisių ir pareigų tęsėja Jungtinėse Tautose ir jos institucijose, iš kurių neginčijamai svarbiausia nuolatinė narystė JT Saugumo Taryboje. Tokią Rusijos Federacijos poziciją palaikė ir tarptautinė bendruomenė, daugeliu atveju tęsdama tarpvalstybinius santykius su Rusijos Federacija, kurie buvo užmegzti su TSRS. Visi šie Rusijos Federacijos veiksmai neabejotinai neatitinka tarptautinių susitarimų, užbaigusių TSRS egzistavimą išsiskyrimu, turinio, todėl galima teigti, kad ginamasis teiginys, jog Rusijos Federacija yra subjektas atsakingas už reparacijų teikimą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse pasitvirtino.

2. Nustačius, kad sovietinio režimo Baltijos šalyse aukos savo teisę gali gauti reparacijas tik tokiu atveju, jei kiekviena iš Baltijos šalių imsis priemonių taikyti atsakomybę Rusijos Federacijai, būtina apibrėžti Rusijos Federacijos atsakomybės taikymo sąlygas. Pažymėtina, kad nei 1907 m. Hagos konvencijoje dėl karo įstatymų ir papročių (IV konvencija) ir jos priede: Karo įstatymų ir papročių laikymosi taisyklėse, nei 1949 m. Ženevos Konvencijose nėra detalių teisės normų, reguliuojančių valstybės atsakomybės taikymo klausimus pažeidus šių tarptautinių sutarčių nuostatas. Atitinkamai greta 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių 3 str., kiti Rusijos Federacijos atsakomybės taikymo klausimai turėtų būti sprendžiami vadovaujantis Valstybių atsakomybės straipsnių projektu, kurį parengė Tarptautinės teisės komisija, tiek kiek jame kodifikuotos paprotinės tarptautinės viešosios teisės normos.

Uždavinys Nr. 7. Pateikti galimus teisinius sprendimus, reikšmingus įgyvendinant taikytiną reparacijų sampratą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse.

1. Nustačius, kad tarp Baltijos šalių ir TSRS susiklosčiusiems teisiniams santykiams taikytina tarptautinė humanitarinė teisė, kuri sietina su karo padėtimi, visų pirma išanalizuota tarptautinių susitarimų, užbaigiančių karo padėtį tarp valstybių,

sudarymo galimybė. Nustatyta, kad Latvija ir Estija nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse, o Lietuva atkūrus nepriklausomybę sudarė su RFSTR dvišales sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. Šiomis sutartimis nurodytos šalys pripažino viena kitos kaip suverenios valstybės statusą ir sukūrė prielaidas tolimesniam bendradarbiavimui. Atitinkamai šiose dvišalėse sutartyse reparacijų sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse klausimas nebuvo išspręstas. Pažymėtina ir tai, kad Rusijos Federacija su Latvija sudarytos dvišalės sutarties neratifikavo, ko pasėkoje pastaroji taip ir neįsigaliojo. Nesant kitų dvišalių susitarimų reparacijų teikimo klausimu, konstatuotina, kad tradicinis karo padėties užbaigimo būdas tarptautine sutartimi neišsprendė reparacijų sovietinio režimo aukoms teikimo problemos. Atitinkamai reparacijų teikimo sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse klausimui spręsti būtina įvertinti tiek diplomatinis metodus, tiek galimybę klausimą spręsti tarptautinėse teisminėse institucijose.

2. Derybos, faktų nustatymas ir taikymas yra būtent tie diplomatiniai metodai, kurių taikymą teoriniu lygmeniu galima svarstyti sprendžiant reparacijų sovietinės okupacijos aukoms klausimą. Derybų atveju rekomenduotinas visuomeninės asamblėjos modelis, sudarantis prielaidas sprendžiant reparacijų klausimą dalyvauti visiems suinteresuotiems asmenims ir tuo būdu užtikrinti efektyvų pasiekto susitarimo laikymąsi. Pabrėžtina, kad pasiekus susitarimą taikant bet kurį iš nurodytų diplomatinis metodų, jo įgyvendinimą galėtų garantuoti tik pasirašyta dvišalė tarptautinė sutartis. Kartu pastebėtina, kad bet kurio diplomatinio metodo efektyvumas priklauso ir nuo valstybių geros valios, ypač Rusijos Federacijos geros valios, sprendžiant reparacijų sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse klausimus. Tuo tarpu mediacija ir tarpininkavimas nelaikytini tinkamais diplomatiniais metodais minėtiems klausimams spręsti. Mediacija kaip priemonė nėra tinkama dėl to, kad brutalių masinių pažeidimų atvejais, kompromisas paremtas abipusėmis nuolaidomis nėra tas sprendinys, kuris užtikrintų teisingumo atkūrimą nukentėjusiems asmenims. Tarpininkavimą kaip metodą tenka atmesti nesant regioninės institucijos, turinčios efektyvią taikaus tarpvalstybinių ginčų sprendimo procedūrą, kuriai priklausytų su reparacijų klausimu susijusios šalys. Apibendrinant tenka konstatuoti, kad net ir egzistuojant teorinėms galimybėms taikyti aukščiau įvardintus diplomatinis metodus, dabartinė geopolitinė situacija nesudaro

prielaidų teigti, jog Rusijos Federacija gera valia siektų spręsti reparacijų klausimą sovietinio režimo aukoms Baltijos šalyse.

3. Tuo tarpu vienintelė tarptautinė teisminė institucija galinti spręsti tarpvalstybinius ginčus dėl tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų yra Tarptautinis Teisingumo Teismas (TTT). Galimybę kreiptis į šią instituciją Baltijos šalys turi pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą nuostatas. TSRS pagal minėtos Konvencijos 30 straipsnio 1 dalį 1989 m. vasario 29 d. priėmus TTT jurisdikciją tarpvalstybiniuose ginčiuose dėl šios Konvencijos aiškinimo ar taikymo, Baltijos šalys gali kreipti į TTT dėl to, kad Rusijos Federacija, būdama TSRS teisių ir pareigų teisėja, neįgyvendino TSRS priimtų įsipareigojimų pagal Konvencijos 14 straipsnio 1 dalį, t.y., savo teisine sistema neužtikrino, kad „nukentėjusysis nuo kankinimo veikos gautų žalos atlyginimą ir turėtų įgyvendinamą teisę į teisingą ir deramą kompensaciją, įskaitant lėšas, kiek įmanoma, visiškai reabilitacijai.“⁴⁰ Toks Konvencijos netinkamas taikymas konstatuotinas dėl to, kad TSRS priėmus TTT jurisdikciją spręsti ginčams, kilusiems dėl Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą netinkamo aiškinimo ar taikymo, TSRS teritorijoje galiojo (TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo 1989 m. sausio 16 d. įsakas⁴¹) arba buvo priimti (TSRS Prezidento 1990 m. rugpjūčio 13 d. įsakas⁴²) teisės aktai, sukūrę mechanizmus stalinistinio režimo aukoms TSRS teritorijoje gauti reparacijas, tačiau tinkamas jų įgyvendinimas sovietinės okupacijos aukų atžvilgiu taip ir nebuvo užtikrintas. Ta aplinkybė, jog Baltijos šalys prie minėtos Konvencijos prisijungė vėliau nei Rusijos Federacija (TSRS valstybės identiteto tęsėja) neturėtų būti aiškinama kaip užkertanti kelią TTT jurisdikcijai spręsti minėtą klausimą, kadangi Baltijos šalys TTT jurisdikciją pagal šią Konvenciją priėmė be išlygų, kas leidžia retrospektyvų TTT jurisdikcijos įgyvendinimą, o TSRS tai padarė su išlyga, kad TTT teisingi ginčai, susiję su Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą aiškinimu ar taikymu tik nuo 1989

---

⁴⁰ Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, Žin. (2006, Nr. 80-3141), 14 str. 1 d.

⁴¹ Ukaz Prezidiuma VC SSSR ot 16.01.1989 O dopolnitelienykh merakh po vosstanovleniiu spravedlivosti v otnoshenii zhertv repressii, imevshikh mesto v period 30-40-kh i nachala 50-kh godov, Vedomosti Verkhovnogo Soveta SSSR 1989, N. 3, st. 194; Vedomosti S'ezda Narodnykh Deputatov SSSR i Verkhovnogo Soveta SSSR 1989, N. 9, st. 202.

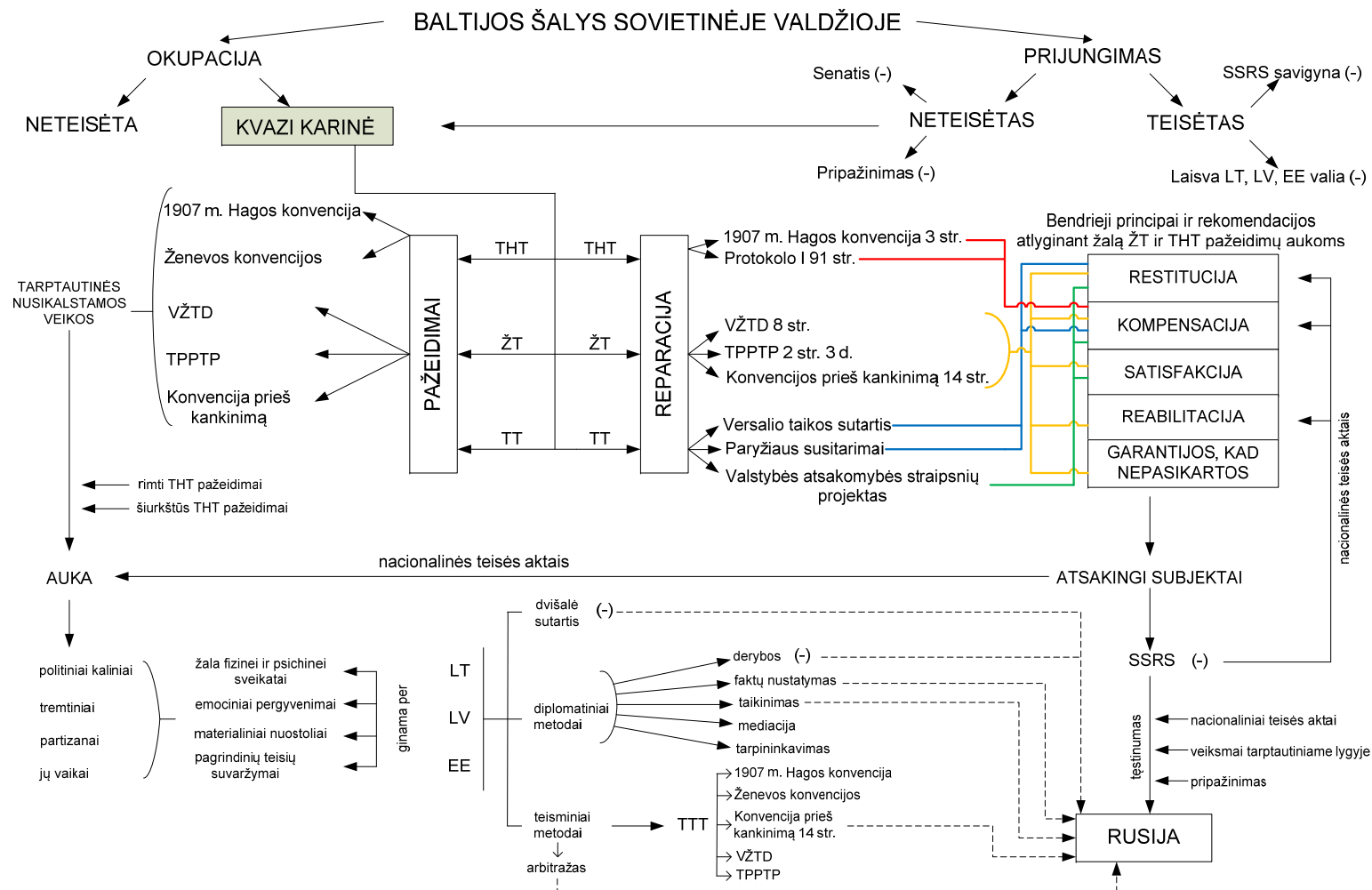
⁴² Ukaz Prezidenta SSSR ot 13.08.1990 n 556 „O vosstanovlenii prav vsekh zhertv politicheskikh repressii 20-50-x godov,“ Vedomosti S'ezda Narodnykh Deputatov SSSR i Verkhovnogo Soveta SSSR 1990, N. 34, st. 647.

metų vasario 29 d. Vis dėlto Lietuvos atveju šios galimybės įgyvendinimas gali būti apribotas ta aplinkybe, kad atkūrusi nepriklausomybę ir susigrąžinusi laisvą suverenių galių vykdymą Lietuva delsė prisijungti prie nurodytos Konvencijos, kai tuo tarpu Latvija ir Estija tą padarė vienerių metų bėgyje. Šiam žingsniui realizuoti Latvija ir Estija privalo įgyvendinti Konvencijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintus procesinius reikalavimus, iš kurių šalia nesėkmingų derybų būtina pademonstruoti ir negebėjimą susitarti dėl ginčytino klausimo perdavimo arbitražui. Pastarąjį procesinį reikalavimą galima įgyvendinti pasitelkus 1907 metų Hagos Konvencijos dėl taikaus tarptautinių ginčų sprendimo (I konvencijos) 48 straipsnį kreipiantis į Nuolatinį arbitražo teismą, kadangi tiek Baltijos šalys, tiek Rusijos Federacija yra šios konvencijos dalyvės. Įvertinus aukščiau nurodytą galimybę vis dėlto pripažintina, kad kreipiantis į TTT pagal Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, reparacijų klausimas sovietinės okupacijos aukoms nebūtų išspręstas visa apimtimi. tačiau ši galimybė nepakenktų tolimesniam klausimo sprendimui diplomatiniais metodais, ypač atsižvelgiant į tai, kad pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą 2 straipsnį kankinimas negali būti pateisinamas jokiais išimtinėmis aplinkybėmis, t.y. „ar tai būtų karo padėtis ar karo, vidaus politinio nestabilumo grėsmė, ar kokia kita nepaprastoji padėtis.“⁴³ Atsižvelgiant į tai, kas aukščiau išdėstyta, ginamasis teiginys, jog neegzistuoja teisiniai mechanizmai įgyvendinti sovietinės okupacijos aukų teisę į reparaciją, pasitvirtino tik iš dalies.

Grafinis disertacijos pagrindinių rezultatų vaizdas pateikiamas *1 pav.*

---

⁴³ Žin. (2006, Nr. 80-3141), 2 str.

1 pav. Grafinis disertacijos pagrindinių rezultatų vaizdas

SUMMARY

Relevance of the research. History reveals that mankind has faced various tragic events that resulted in the suffering of many people. Communism is the ideology whose application resulted in the death of nearly 100 million people in the world, and around 20 million people perished in the cradle of communism—the Union of Soviet Socialist Republics (USSR).¹ The latter number reflects only deaths, but many more people faced various repressions aimed at establishment and maintenance of Soviet order based on the ideology of communism. The people of the Baltic states were affected as well; Lithuania, Latvia and Estonia lost their independence and *de facto* became part of the USSR in 1940. It is estimated that nearly 350 thousand people in Lithuania,² nearly 150 thousand people in Latvia³ and nearly 130 thousand people in Estonia⁴ faced various repressions under soviet regime. These brutalities unquestionably violated fundamental human values and human dignity that are currently protected by the human rights regime.

Human rights as a concern of the international community arose right after the Second World War to deal with atrocities of the Nazi regime. This quickly developed into a separate body of international law that puts the obligation on a state to protect human rights, creating a relationship between an individual and a state.⁵ Moreover, international humanitarian law, one of the oldest branches of international law, is usually considered as a background for the human rights movement because ‘[t]he law of war has always contained rules based on chivalry, humanity, and religious values that were designed to protect noncombatants’.⁶ Thus the question arises whether the

---

¹ Stephane Courtois et al., *Juodoji komunizmo knyga: nusikaltimai, teroras, represijos*, trans. Irina Mikalkevičienė et al. (Vilnius: Vaga, 2000), 13.

² Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, „Lietuvos gyventojų netektys okupacijų metais“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*, accessed June 14, 2017, <http://genocid.lt/centras/lt/147/c/>.

³ Valters Nollendorfs, „Crimes of Communism in Latvia,“ (paper presented at International Conference *Crimes of the Communist Regimes: an assessment by historians and legal experts, Prague, February 2010*), 103-104.

⁴ Estonian State Commission on Examination of the Policies of Repression, *The white book. Losses inflicted on the Estonian nation by occupation regimes 1940-1991*, trans. Mari Ets et al. (Estonian Encyclopaedia Publishers, 2005), 38-39.

⁵ Tanel Kerikmäe, Ondrej Hamulák and Archil Chochia, „A Historical Study of Contemporary Human Rights: Deviation or Extinction?“ *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum* 4, no. 2 (Autumn 2016): 102-103, doi: 10.11590/abhps.2016.2.06.

⁶ Theodor Meron, “The Humanization of Humanitarian Law,” *The American Journal of International Law* 94, no. 2 (April 2000): 242, <http://www.jstor.org/stable/2555292>.

experiences of those who suffered under the Soviet regime in the Baltic states should be addressed and in what manner this should be done.

Since the beginning of the 1980s, the rights of victims of massive repressions, including their right to reparation, have received growing attention.⁷ This resulted not only in the boost of legal research on the issue but also in certain codification of the rights of victims at the international level. On 16 December 2005, the General Assembly of the United Nations adopted the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (hereinafter 'Basic Principles and Guidelines') at its 64th plenary meeting. This document codified both: the provisions of international human rights law and international humanitarian law on the victims' right to effective remedies for violations of the law. The biggest part of it is devoted to reparation as a tool of redressing victims. Although it is one of the so called soft law documents, it is important for its comprehensiveness on victims' rights embodied in international law. Its adoption also serves as a landmark in redressing victims of various repressive regimes.

After the collapse of the USSR in the beginning of 1990s, the Baltic states, together with other countries affected by Soviet influence, have a chance to address the wrongs done during the Soviet period. Because of the nature, length and scope of the Soviet regime, every aspect of the existence of these states, as well as of human life in these states, was affected. As a result, this requires addressing Soviet legacy from various perspectives. One of these perspectives is redress for the victims of the Soviet regime. It is of special importance because redress restores dignity to victims as members of society and contributes to civic trust and social solidarity in society as a whole. Moreover, this task is very difficult since the large number of violations poses various legal, social and cultural questions that must be dealt with.⁸

---

⁷ Raquel Aldana-Pindell, „In Vindication of Justiciable Victims' Rights to Truth and Justice for State-Sponsored Crimes,“ *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 35, no. 5 (November 2002): 1407, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_journals/vantl35&div=49&start_page=1399&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults; Carlos Fernandez de Casadevante Romani, „International Law of Victims,“ *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 14, no. 1 (2010): 223, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_intyb/maxpyb0014&div=12&start_page=219&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.

⁸ Pablo de Greiff, „Justice and Reparations,“ in *The Handbook of Reparations*, ed. Pablo de Greiff (New York: Oxford University Press, 2006), 465-466; M. Brinton Lykes and Marcie Mersky „Reparations and

The problem of the research. Despite of the huge attention to victims' right to reparation, it seems that the victims of the Soviet regime in the Baltic states have not been redressed, because the Russian Federation denies responsibility for any atrocities committed in the territory of these states during the Soviet regime. Even though the Baltic states have implemented certain reparative policies and are considered to be the leaders in the field compared to other former republics of the USSR,⁹ the policies are inadequate; no just compensation was paid for the victims, the apology for repressions was not suggested and the negotiation concerning this issue between the Russian Federation and the Baltic states has been rejected.¹⁰ Moreover, the issue of redress of victims in the Baltic States was further veiled in academic research because of scientific interest in other problems related with the Soviet legacy, i.e. state succession, democratization, lustration, etc. A relatively small number of victims in the Baltic states (as compared to the whole number of victims of communism in the USSR) does not catch the attention of scholars, as in accordance with popular opinion there is no striking immediate difference between Baltic states and former union republics of the USSR.

The need to address the issue of reparations in the Baltic states from the perspective of victims rests on three different grounds. First of all, the Baltic states, before their seizure by the USSR in 1940, were the only states among the other former

---

Mental Health: Psychosocial Interventions Towards Healing, Human Agency, and Rethreading Social Realities," in *The Handbook of Reparations*, ed. Pablo de Greiff (New York: Oxford University Press, 2006), 615; Naomi Roht-Arriaza, "Reparations Decisions and Dilemmas," *Hastings International and Comparative Law Review* 27, no. 2 (Winter 2004): 160, <http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?public=false&handle=hein.journals/hasint27&page=157&collection=journals#>.

⁹ Lavinia Stan, "Introduction: post-communist transition, justice and transitional justice," in *Transitional Justice in Eastern Europe and the former Soviet Union*, ed. Lavinia Stan (Routledge, 2009), Taylor & Francis e-Library e-book, 4, 9-10.

¹⁰ Lauri Mälksoo, *Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR: a Study of the Tension Between Normativity and Power in International Law* (Leiden: Brill, 2003), eBook Collection (EBSCOhost), 258-260; Vladimir Socor, "Moscow Wants Baltic States to Compensate Occupation Costs," *Eurasia Daily Monitor*, published October 5, 2004, <https://jamestown.org/program/moscow-wants-baltic-states-to-compensate-occupation-costs/>; "Baltic countries preparing to claim occupation damages from Russia," *Postimees*, published November 5, 2015, <http://news.postimees.ee/3388405/baltic-countries-preparing-to-claim-occupation-damages-from-russia>; "Russian official dismisses Baltic compensation claims for Soviet occupation," *Russia beyond*, published November 5, 2015, https://www.rbth.com/news/2015/11/05/russian-official-dismisses-baltic-compensation-claims-for-soviet-occupation_537607; Yuriy Rubtsov, "Compensation for «Soviet Occupation»? Not Before Vilnius and Klaipėda are Returned to Their Owners," *Strategic Culture Foundation*, published November 12, 2015, <https://www.strategic-culture.org/news/2015/11/12/compensation-soviet-occupation-before-vilnius-klaipeda-returned-their-owners.html>.

Soviet republics¹¹ whose independence and statehood was recognized not only by the international community but also by the USSR itself after the First World War. Therefore, the legality of the USSR's seizure of the Baltic states itself is questionable. Second, the separation of the Baltic states and Georgia from the USSR differs from the other former Soviet republics, as these states were not parties to the Belavezha Accords and Alma–Ata Accords that ended the existence of the USSR.¹² Finally, the Baltic states have the widest international recognition of continuing pre-war statehood compared to other former Soviet republics that appeared after the collapse of the USSR.¹³

Thus, the history of the Baltic states in the composition of the USSR completely differs from the history of other former Soviet republics. This history affects the redress of the victims in the Baltic states because it depends on the legal status of the Baltic states in 1940–1991 under international law. This is even more complicated by the fact that the Basic Principles and Guidelines emphasized the difference between violations of international human rights law and violations of international humanitarian law—i.e. different bodies of law. Under these circumstances there is a need to clarify whether international human rights law or international humanitarian law is applicable and what the relation between these two bodies of international law means for victims in the Baltic states. The difficulty of these questions is illustrated by the fact that disagreement exists between the Baltic states and the Russian Federation on the latter issue. Thus, the case of victims in the Baltic states and the scope of their right to reparation remains a relevant field of legal research because it raises questions as to the role of both the Russian Federation and the Baltic states in providing remedies for the victims, e.g. what

---

¹¹ Karelo-Finnish SSR and Moldovan SSR were created in the same year as a result of Joseph Stalin's policy when territories from Finland and Romania were grasped. See: *The Columbia Encyclopedia*, 6th ed., [encyclopedia.com](http://www.encyclopedia.com), s.v. „Union of Soviet Socialist Republics,” accessed June 26, 2017, <http://www.encyclopedia.com/places/commonwealth-independent-states-and-baltic-nations/cis-and-baltic-political-geography/union>.

¹² "Text of Minsk Declaration," "Text of Alma Ata Agreements," *International Legal Materials* 31, no. 1 (January 1992): 142-154, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_journals/intlm31&div=93&start_page=495&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults#.

¹³ Rein Mullerson, "Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia," *International and Comparative Law Quarterly* 42, no. 3 (July 1993): 480-483, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein_journals/incolq42&div=29&start_page=473&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults#; Peter van Elsuwege, "State Continuity and its Consequences: The Case of the Baltic States," *Leiden Journal of International Law* 16, no. 2 (June 2003): 377-388, doi:10.1017/S0922156503001195; Hannes Vallikivi and Tanel Kerikmäe, "State Continuity in the Light of Estonian Treaties Concluded before World War II," *Juridica International* 5 (2000): 35, <https://doi.org/10.12697/issn1406-1082>.

position they should take and what legal regulation concerning remedies should be applied.

Originality of the research. Analysis of the research on the problem revealed the issue of reparation has received much attention from the perspective of various social sciences.¹⁴ However, the situation of the victims of the Soviet regime in the Baltic states is usually omitted when reparation for the victims of communism or the Soviet regime is analysed. This issue is either absorbed in the analysis of the general policy of reparation in the former USSR by making no difference between former Soviet republics or simply addressing only the case of the Russian Federation.¹⁵ Meanwhile, legal research concerning the legacy of the Soviet regime in the Baltic states concentrates on such questions as the status of the Baltic states under the Soviet regime, legal interstate relations between the Russian Federation and the Baltic states concerning state continuity and both of their interstate obligations as a result of soviet regime and its collapse.¹⁶ The right to reparation for victims of the Soviet regime in the

---

¹⁴ For e.g. Ruti G. Teitel, *Transitional Justice* (New York: Oxford University Press, 2001); Neil J. Kritz, ed. *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, 3 vols. (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995); Pablo de Greiff, ed. *The Handbook of Reparations* (New York: Oxford University Press, 2006); Dinah L. Shelton, *Remedies in International Human Rights Law* (New York: Oxford University Press, 2005).

¹⁵ For e.g. Lavinia Stan, ed. *Transitional Justice in Eastern Europe and the former Soviet Union* (Routledge, 2009), Taylor & Francis e-Library e-book; Jon Elster, *Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 66-70; Teitel, *Transitional Justice*, 142; Roht-Arriaza, "Reparations Decisions and Dilemmas," 172-173; Jamal Benomar, "Justice after Transitions," in *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, ed. Neil J. Kritz (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995), I: 34-37; Stephen Holmes, "The End of Decommunisation," in *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, ed. Neil J. Kritz (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995), I: 116-120. Other example of omission of particularities of transitional justice in the Baltic States is when the case of the Russian Federation is taken as an only example to represent transition after the collapse of soviet regime leaving other former union republics and territories of the Baltic states administered by the institutions of the occupant aside, see: Aryeh Neier, "What Should be Done about the Guilty?" in *Transitional Justice - How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, ed. Neil J. Kritz (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1995), I: 172-183. But see: Eva-Clarita Pettai and Vello Pettai, *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

¹⁶ Dainius Žalimas, *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas: pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę* (Vilnius: Rosma, 1997); Mälksoo, *Illegal Annexation*; Rytis Satkauskas, "A Bill for the Occupants or an Issue to Negotiate: The Claims of Reparations for Soviet Occupation," *Baltic Yearbook of International Law* 3 (2003): 84-85, https://heinonline-org.ezproxy.vdu.lt:2443/HOL/Page?handle=hein.intyb/byrbkinl0003&div=8&start_page=77&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults#; Ineta Ziemele, "State Continuity, Succession and Responsibility: Reparations to the Baltic States and Their Peoples," *Baltic Yearbook of International Law* 3 (2003): 165-190, https://heinonline-org.ezproxy.vdu.lt:2443/HOL/Page?handle=hein.intyb/byrbkinl0003&div=10&start_page=165&collection=intyb&set_as_cursor=15&men_tab=srchresults#.

Baltic states is generally left aside or addressed only in a brief manner. The notable exception is the work of Nika Bruskina.¹⁷ Thus, the unique situation of victims of the Soviet regime in the Baltic states has generally received almost no attention from the perspective of legal sciences, with the exception of their right to compensation. Subsequently, a comprehensive legal study on the whole issue of reparations from the victims' perspective in the Baltic states is still required.

The object of the research is reparation to victims of the Soviet regime in the Baltic states.

The aim of the research is to define a legal regulation applicable to reparation for victims of Soviet regime in the Baltic states and its enforcement possibilities under international law.

Tasks of the research that need to be addressed:

- 1) to identify the applicable set of rules of international law according to legal status of the Baltic states in 1940–1991 under soviet rule;
- 2) in the case of the USSR's non-compliance with established international obligations, to evaluate effects of non-compliance for people of the Baltic states;
- 3) to identify an applicable legal concept of reparation to victims of the Soviet regime in the Baltic states;
- 4) to reveal reparatory measures applied for the victims of the Soviet regime in the Baltic states;
- 5) to evaluate discrepancies between the applicable legal concept of reparation and its actual implementation in the case of the Baltic states in the light of legal obligations of states involved;
- 6) to identify subjects currently responsible for reparation for the victims of the Soviet regime in the Baltic states and a possible framework of application of responsibility;

---

¹⁷ Nika Bruskina, „Valstybės kompensacija nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms: tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika“ (PhD diss., Vilnius University, 2014), [https://elaba.lvb.lt/primo_library/libweb/action/search.do?vid=ELABA&prefLang=lt_LT&afterPDS=true&scp.scps=scope:\(ELABAETD\),scope:\(ELABAPDB\)](https://elaba.lvb.lt/primo_library/libweb/action/search.do?vid=ELABA&prefLang=lt_LT&afterPDS=true&scp.scps=scope:(ELABAETD),scope:(ELABAPDB)).

- 7) to suggest possible legal solutions for implementation of an applicable legal concept of reparation for the victims of the Soviet regime in the Baltic states.

Methodological provisions. The victims' perspective—chosen as the starting point for this research—suggests that the question of reparation should be viewed through the prism of human rights law. However, modern positivism is the principal method of research. The positivistic approach was chosen because, first of all, positivism is 'the *lingua franca* of most international lawyers, especially in continental Europe'¹⁸ and reflects the prevailing understanding in international law that 'states create international norms by reaching consent on the content of a rule.'¹⁹ Thus international legal norms relevant to the question analysed in the thesis were determined first in accordance with Article 38 of the Statute of the International Court of Justice, naming sources of international law, but the strict view that law should be independent from its context was not followed, as modern positivism took into account changing political reality and 'focuse[d] on the will of states less than previously'.²⁰ State practice is determined not only from external conduct of states with each other but also from 'their domestic legislation, judicial decisions, diplomatic despatches, internal government memoranda, and ministerial statements in Parliaments and elsewhere.'²¹ Respectively '*opinion juris* may be deduced from the conclusion of treaties or voting records in international fora.'²² Furthermore, the significance of decisions of international tribunals for the meaning of norms in international treaties is emphasized—as is the role of soft law as 'an important device for the attribution of meaning to rules.'²³ Hence, most of these interpretive tools were used to discuss the concept of reparations applicable to the case of the victims of the Soviet regime in the Baltic states.

---

¹⁸ Annie-Marie Slaughter and Steven R. Ratner, "Symposium on Method in International Law. Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers," *American Journal of International Law* 93, no. 2 (April 1999): 293, http://heinonline.org.ezproxy.vdu.lt/HOL/Page?handle=hein.journals/ajil93&div=20&start_page=291&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults#.

¹⁹ *Ibid.*, 303.

²⁰ *Ibid.*, 306.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, 306-307.

²³ *Ibid.*, 307-308.

Some features of policy-oriented jurisprudence might also be useful in the research performed. This is due to the orientation towards the victim's perspective and aspiration to remedy the victims of the Soviet regime in the Baltic states. It is the method of policy-oriented jurisprudence that is based on the view that law is only a means to an end, not an end in itself.²⁴ Thus, it is policy-oriented jurisprudence that allows context to shape the law. Nevertheless, such a position also has its limitations, and proponents of the latter method suggest that any goal of society should be compatible with the general goal of minimum public order; in the case of international law, this goal is public order of human dignity.²⁵

To sum up the basic methodological provisions of this research, it is the theory and method of modern positivism that shapes the research; however, the human rights perspective might suggest a value-based approach, and it is visible in the aspiration to remedy the victims of the Soviet regime in the Baltic states. This aspiration is viewed as corresponding with international legal order based on the 'faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small'²⁶ because after serious human rights abuses, it is a remedy that represents discontinuity with the abusive past and contributes to the restoration of human dignity.²⁷

Research methods. First, analysis of applicable legal norms on the problem revealed is performed in accordance with the methodological basics of legal research, i.e. logics, analysis, reasoning and hermeneutics.²⁸ Additionally, methods of social sciences are applied and document analysis in particular because case law is considered to be social reality.²⁹ Tasks enumerated to reach the aim of thesis will also be fulfilled by applying interpretative research methods such as analytical overview, systemic analysis, comparative analysis, inductive reasoning and generalisation.³⁰

---

²⁴ Ibid., 324.

²⁵ Slaughter and Ratner, „Symposium on Method in International Law,“ 324, 334.

²⁶ Charter of the United Nations, June 26, 1945, available from <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028017ebb8&clang=en>.

²⁷ Teitel, *Transitional Justice*, 147; Jaime E. Malamud-Goti and Lucas S. Grosman, „Reparations and Civil Litigation: Compensation for Human Rights Violations in Transitional Democracies,“ in *The Handbook of Reparations*, ed. Pablo de Greiff (New York: Oxford University Press, 2006), 541.

²⁸ Mackuvienė, „Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliskumo problema,“ 300.

²⁹ Ibid., 296.

³⁰ Rimantas Tidikis, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 369-446.

Conclusions:

Task No. 1: to identify the applicable set of rules of international law according to the legal status of the Baltic states in 1940–1991 under Soviet rule.

1. The occupation of the Baltic states does not fit the exact definition of the belligerent occupation under the Hague Regulations because at the time of the invasion by the USSR there was no international military conflict between the USSR and any of the Baltic states in accordance with the applicable rules of international humanitarian law. However, it was established that the Baltic states were under quasi-belligerent occupation under Soviet rule in 1940–1991, and international humanitarian law still applies to the case of the Baltic states. This proposition is supported by the fact that the USSR actually exercised effective control using military force over the territory of the Baltic states without sovereign title over it. The illegality of the sovereign power of the USSR over the territory of the Baltic states is established on both grounds: illegality of its acquisition because of aggression used against the Baltic states in violation of applicable international law at the time and inability to cure shortages of legality of title over the territory of the Baltic states, neither by prescription nor by recognition of international community.

2. Since the beginning of the belligerent occupation of the Baltic states, the USSR was bound by the Hague Regulations; due to the prolonged nature of occupation after the Second World War it was also bound by the Geneva Conventions since 1954. The Universal Declaration of Human Rights and, since 1973 the ICCPR, were the sources of applicable human rights law in the territory of the Baltic states. The analysis performed suggests that the applicability of international humanitarian law as *lex specialis* for the situation of the Baltic states does not eliminate the applicability of human rights law, especially if international humanitarian law is silent or incomplete on the particular issue. Nevertheless, protection of life; freedom from torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment; freedom from slavery and servitude; prohibition of retrospective application of criminal law or heavier punishment; prohibition of arbitrary arrest, detention or exile; freedom of religion and respect to honour, reputation and family life are obligations common to both bodies of international law and as such they are primarily governed by international humanitarian law because of its status as *lex specialis*. This is especially true for protection of property because although this right

appears in the Universal Declaration of Human Rights it does not appear in the ICCPR. Ensurance of the right to a fair trial until the adoption of the Geneva Conventions had to be guaranteed in accordance with human rights law instruments. Respect to privacy, home or correspondence; freedom of movement and residence and freedom of thought and conscience are guaranteed through human rights instruments that the USSR had to apply in the territory of the Baltic states.

Task No. 2: in the case of the USSR's non-compliance with established international obligations, to evaluate effects of non-compliance for people of the Baltic states.

1. It was established that the USSR severely undermined obligations imposed on it due to provisions of international humanitarian law and human rights law. Thus, violations of international humanitarian law and human rights law committed against the people of the Baltic states constituted international crimes. Nevertheless, analysis of the case law of the courts of the Baltic states revealed that qualification of acts of the USSR as international crimes posed some difficulties, as not all elements of respective international crimes could be easily established in the acts committed against people of the Baltic states. For these reasons definitions of gross violations of human rights law and serious violations of international humanitarian law, established in Basic Principles and Guidelines, better accommodates the situation because the nature of these acts themselves is taken into consideration, i.e. torture, cruel, inhuman or degrading treatment, etc., to find the respective violation. Nevertheless, the general description of actions toward the people of the Baltic states under Soviet rule as international crimes is possible because of the decisions of the courts of the Baltic states, which basically sustained challenges before the European Court of Human Rights.³¹ Under these decisions it is possible to conclude that the international crimes of genocide, crimes against humanity (in Latvia, Estonia and Lithuania) and war crimes (in Lithuania) were committed under Soviet rule in the Baltic states.

2. Status of a victim is the precondition to acquire the right to a remedy; thus it must be clearly defined who could be considered a victim of an international crime. As international treaties applicable to the case of the Baltic states do not provide an explicit definition of a victim of international crimes, the definition established in Basic

---

³¹ Except convictions of genocide, although limited possibility to reverse case-law of the ECtHR exists.

Principles and Guidelines serves as a yardstick to evaluate compliance of domestic law granting status of a victim with provisions of international law. In accordance with the definition in Basic Principles and Guidelines, all the Baltic states consider a victim to be any person against whom an act was committed if the act constitutes a gross violation of human rights law or a serious violation of international humanitarian law, regardless of whether the perpetrator is identified and whether the violation is an act or omission. The link between a violation and harm or loss suffered still needs to be established. All the Baltic states recognizes persons whose harm or loss suffered is a result of a violation committed against them as victims; the broadest recognition for indirect victims is granted under the domestic law of Lithuania. Additionally, under Lithuanian law the corpus of victims is very broad and the status of a victim is granted to persons who have not suffered from violations that constitute a gross violation of human rights law or a serious violation of international humanitarian law. Such a broad definition might undermine the general understanding of the gravity of repressions that were inflicted under the Soviet regime, and this peculiarity of Lithuanian law is not addressed in this thesis in the light of reparations.

Task No. 3: to identify an applicable legal concept of reparation to victims of the Soviet regime in the Baltic states.

1. As it was established that the USSR, acting as occupant, breached its international obligations to protect people in its occupied territories of other states, there is an obligation for the USSR to provide reparations in accordance with Article 3 of the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (1907) and human rights law as established in Article 8 of the Universal Declaration of Human rights and paragraph 3 of Article 2 of the ICCPR. Thus, reparations consist of such elements as restitution, compensation, rehabilitation, satisfaction and guarantees of non-repetition. They form a substantive part of the remedy provided for a victim in cases of gross violations of international human rights law or serious violations of international humanitarian law. This concept developed due to changes of international law after the Second World War because war was declared to be an illegal means of solving disputes between states and human rights law was highly developed at the international level. It was reflected in Basic Principles and Guidelines, which expanded existing legal obligations under international human rights law and international humanitarian law as

established primarily in Article 3 of the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). Subsequent developments of international humanitarian law and human rights law altered the initial limitation of compensation as the only possible remedy for violations of international humanitarian law and the concept of reparation covered such elements as restitution, compensation and satisfaction as early as the belligerent occupation of the Baltic states had begun. Further developments of human rights law introduced such elements as rehabilitation and guarantees of non-repetition.

2. The purified concept of reparations in Basic Principles and Guidelines revealed that constituent parts of reparations are the same irrespective of the violation type, i.e. gross human rights law violations or serious violations of international humanitarian law. Nevertheless, possibilities to implement the right to reparation are clearly affected by the particular body of international law, i.e. international humanitarian law or human rights law, since human rights law is the only body of international law that grants rights for individuals at the international level, subject to particular treaty obligations of a state. Meanwhile, when natural persons of one state are harmed because of the actions of another state that violated international humanitarian law, especially if harm is done by activities of armed forces, the state's responsibility can be invoked only by the state whose nationals were hurt. Thus, the Baltic states are the only possible representatives of victims of the Soviet regime that have a right to demand state responsibility because of violations of international humanitarian law committed against people of the Baltic states.

Task No. 4: to reveal reparatory measures applied for the victims of the Soviet regime in the Baltic states.

1. It was established that remedial measures for the victims of the Soviet regime in the Baltic states were applied by both the occupied states (the Baltic states) and the occupying power (the USSR). On the basis of the established applicable framework of reparations, it is noteworthy that the victims were entitled to such elements of reparation as restitution, compensation, satisfaction and rehabilitation. However, their actual application was affected by political circumstances, i.e. re-establishment of the independence of the Baltic states and the collapse of the USSR. Initial reparatory measures, established by the USSR, encompassed restitution in a form of restoration of

liberty and in limited cases, i.e. generally only for repressed communist party members, restoration of employment rights, pension rights, property in a form of provision of accommodation. Fixed compensation for material damages was also established as well as rehabilitation in a form of medical services and satisfaction in a form of commemoration of victims. Union republics of the USSR, including the institutions of the occupant in the territory of the Baltic states, were obligated to take corresponding measures, but legislation enacted in the territory of the Baltic states was generally of a broader scope. Since the USSR had not used the power to annul legislation of the institutions of the occupant in the territory of the Baltic states that failed to conform with the legislation of the union in accordance with the Constitution of the USSR of 1977, it also assumed obligations of remedies towards the people of the Baltic states in a way that was established under legislation of the institutions of the occupant in the territory of the Baltic states.

2. The re-establishment of independence of the Baltic states and collapse of the USSR halted the reparatory policy of the USSR, and each of the Baltic states created their own reparatory policies. The Baltic states provided reparations generally of non-material character, i.e. restitution in the form of restoration of enjoyment of human rights, satisfaction and rehabilitation in a form of medical and social services. Restoration of property and citizenship cannot be regarded as reparations for victims in a form of restitution, because they were not aimed particularly to remedy victims, but generally to overcome consequences of the Soviet regime. Satisfaction encompassed both groups of measures, i.e. measures aimed at recognition of victimization and acknowledgement of responsibility of guilty ones and measures aimed at disclosure of truth regarding injustices and preservation of memory. In the first group of satisfaction measures, it is noteworthy that victims have not received a public apology, because the occupied Baltic states were not those responsible for repressions; a public apology should be given by occupying state and its institutions. The Communist Party of Estonia was the only communist party to accept responsibility in all the Baltic states, and it did so for repressions that were faced by victims in Estonia under the Soviet regime and in such a manner that offered at least partial recognition of wrong by one of the subjects responsible of repressions. The second group of applicable measures that aimed at preservation of memory included not only creation of new symbols but also

reinstatement of symbols of the previously independent state. Thus, their orientation towards victims is sometimes not clearly apparent, as memory is also connected with the loss of independence and not only repressions.

Task No. 5: to evaluate discrepancies between the applicable legal concept of reparation and its actual implementation in the case of the Baltic states in the light of legal obligations of states involved.

1. Taking everything into account, the reparatory policies implemented by the Baltic states are not enough because they can only be treated as obligations of the Baltic states resulting from the requirement to ensure protection of human rights of victims within their territory and not as their obligations resulting from serious violations of international humanitarian law because it was not the Baltic states that were responsible for these violations. The USSR itself has also limited its reparatory policy, and such limitations resulted not only in denied redress for all victims of the Soviet regime in the Baltic states but the USSR also has not provided compensation and satisfaction in the form of a public apology despite the fact that these are mandatory elements of reparation because of provisions of article 3 of the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (1907), article 8 of the Universal Declaration of Human Rights and the obligations assumed by the USSR itself. Moreover, in order to implement the final element of reparation—guaranties of non-repetition—it is not enough to establish rule of law and to ensure respect for human rights within the Baltic states alone. Strong commitment of the international community towards such values as non-recognition of any kind of aggression as an allowable means of solving international disputes between states, a nation's right to self-determination and equal protection of basic human rights are also required because insufficient protection of these values at the international level resulted in the loss of independence of the Baltic states and sufferings of their people.

2. Established discrepancies between applicable legal concepts of reparation and their actual implementation in the case of the Baltic states is visible because of two different reasons:

2.1. First is the difference in the perceived nature of violations by the Baltic states and the USSR. The USSR treated repressions as gross violations of human rights within the whole territory of the USSR and not as serious violations of international

humanitarian law, especially concerning the case of the Baltic states. However, since it was established that the Baltic states were under belligerent occupation of the USSR, the position of treating actions toward the people of the Baltic states under the Soviet regime as serious violations of international humanitarian law would be more accurate and would impose a clear obligation on the USSR to provide reparations in accordance with Article 3 of the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). Meanwhile, treatment of these repressions by the USSR as gross human rights violations limits the scope of reparatory measures only to the obligations assumed by the USSR.

2.2. The next significant difference is in the perception of a victim of the Soviet regime by the USSR and the Baltic states. All the Baltic states granted status of a victim to a person who suffered harm or loss because of gross violations of human rights law or serious violations of international humanitarian law under the Soviet regime. However, in the USSR only pre-Stalinist and Stalinist policies was declared as contrary to the values of the USSR, while punishment of freedom fighters of the Baltic states and other former union republics as criminals was considered to be legitimate. In addition, if a person suffered from a gross violation or serious violation not only because of pre-Stalinist and Stalinist policies, he was not considered to be a victim. Thus, the USSR severely limited coverage of its reparatory policy, and this was not compatible with the obligations of the USSR as an occupying power.

Task No. 6: to identify subjects currently responsible for reparation for the victims of the Soviet regime in the Baltic states and a possible framework of application of responsibility.

1. Since the USSR ceased to exist, it is the Russian Federation as the continuing state of the USSR against which state responsibility can be invoked. The continuity of the statehood of the USSR by the Russian Federation can be established on both levels, domestic and international. First, the current constitutional and administrative order of the Russian Federation was based on the Soviet legacy visible in the Declaration on the Sovereign Statehood of the RSFSR. Domestic law, especially law concerning citizenship, also provides for continuity of the identity of the USSR, because the citizenship of the Russian Federation was granted or is available to former citizens of the USSR and international treaties on citizenship issues to which the USSR was party

are applicable in the territory of the Russian Federation. Although ambiguity exists on the actual form of cessation of the USSR under the Belovezha Accords and Declaration of Alma Ata, the continuity of the identity of the USSR by the Russian Federation was based on the facts that (1) most rights and obligations imposed by treaties on the USSR were assumed by the Russian Federation (especially those concerning military issues and nuclear weapons) and (2) after initial attempts to divide debts and assets of the USSR, the Russian Federation finally assumed payment of all foreign debts of the USSR and claimed all of the USSR's assets abroad. The Russian Federation also accepted, in a selective manner, responsibility for the USSR's internationally wrongful acts and continued membership in the United Nations and Security Council as well as in all other organs and organisations of the United Nations system.

2. Concerning a possible framework of application of responsibility, it was established that international humanitarian law does not have special rules governing application of responsibility of a state for its violations, and only the Baltic states can implement the right to reparation for victims of the Soviet regime. Article 3 of the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land is the only applicable rule of international humanitarian law for the problem analysed here, and general rules as enumerated under the Draft Articles on Responsibility of States should be applied to determine the responsibility of the Russian Federation as long as they reflect customary international law. This is even more apparent in the case of prolonged belligerent occupations, as international humanitarian law is not capable of dealing with situations when an occupying power occupies territory of a state not because of a military need in a continued state of warfare but because of an interest to acquire that territory.

Task No. 7: to suggest possible legal solutions for implementation of applicable legal concept of reparation for the victims of the Soviet regime in the Baltic states.

1. With the Baltic states being the only subjects that can demand responsibility of a state for repressions committed against victims of the Soviet regime, possible legal solutions to invoke responsibility of the Russian Federation were identified. The analysis of the bilateral treaties between the respective Baltic state and the Russian Federation revealed that they were generally future looking and established principles of future mutual relations recognizing the status of each other as sovereign states. Thus,

they cannot be considered to solve the question of reparation between the Baltic states and the Russian Federation. In the case of Latvia, no such bilateral treaty has entered into force at all, as the Russian Federation has not ratified it. As no other bilateral treaties have been concluded on the issue, it can be concluded that states are currently incapable of solving the issue themselves, and further diplomatic means are required; alternatively, the question should be brought for adjudication before international tribunals.

2. Analysis of the other available measures at the international level revealed that negotiation, enquiry and conciliation are methods that might be attempted to resolve the dispute on reparation for victims of the Soviet regime in the Baltic states. On the other hand, mediation and resort to regional agencies or arrangements would be hard to implement. In the case of mediation, it is hard not to compromise justice that needs to be restored in cases of massive abuses, and there is no regional agency having an effective mechanism on peaceful dispute resolution and membership of all parties to the dispute in order to handle the dispute effectively. In case of negotiation, the Public Assembly model is recommended despite its complexity, because this model ensures a greater degree of compliance within the agreement reached in case of successful negotiations. However, if a bilateral agreement is not adopted on the outcomes of negotiation or enquiry, the implementation of the result of their application and implementation of the result of conciliation would depend on the good faith of the Russian Federation on the condition that the Russian Federation will engage in the suggested diplomatic methods; that is hardly probable at the moment.

3. Another available option to adjudicate the dispute between the Baltic states and the Russian Federation is by claiming a violation on the part of the Russian Federation of paragraph 1 of Article 14 of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in the ICJ to the extent that the Russian Federation, as a continuing state of the USSR, has not fulfilled its obligations to provide reparations for victims of torture in the USSR under legislation that was in force (edict of 16 January 1989) or established (edict of 13 August 1990) after the USSR assumed compulsory jurisdiction of the ICJ under the convention, i.e. after 28 February 1989. As restitution in general was already provided by the USSR, unfulfilled obligations would encompass fixed compensation for material damages, rehabilitation

in the form of medical services and satisfaction in the form of commemoration of victims. This option would be available as soon as the procedural requirements under paragraph 1 of Article 30 of the Convention concerning arbitration are fulfilled by the Baltic states. This is possible by using Article 48 of the Convention for the Pacific Settlement of International Disputes (1907) before the PCA, as the Baltic states and the Russian Federation are participants of this convention. The fact that the Baltic states acceded to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment and assumed ICJ jurisdiction on interpretation and application of this convention later than the Russian Federation should not be construed as eliminating this possibility, because the Baltic states accepted the jurisdiction of the ICJ under the Convention without reservations, meaning that retrospective application of jurisdiction of the ICJ is possible while the Russian Federation made reservation on jurisdiction of ICJ only to the cases that appear after 28 February 1989. However, Lithuania's delay in acceding to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment after re-establishing independence might be interpreted as limiting its possibility to present a claim. In addition, it must be admitted that the option to invoke responsibility of the Russian Federation under the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment will not reveal the actual scope of the legal dispute between the Baltic states and the Russian Federation on the issue of reparations for victims of the Soviet regime in the Baltic states. Nevertheless, its invocation would not undermine the conclusion that the Baltic states were under belligerent occupation of the USSR, as under Article 2 of the Convention, torture cannot be justified by a state of war or a threat of war, internal political instability or any other public emergency, and a state is considered to be responsible for ensuring that any person in its jurisdiction will not face activities amounting to torture under paragraph 1 of Article 1 of the Convention. In addition, further resolution of the dispute by diplomatic means would be possible to the scope that was not dealt with under this option.

Scheme on the main results of this research is provided in Figure 1.

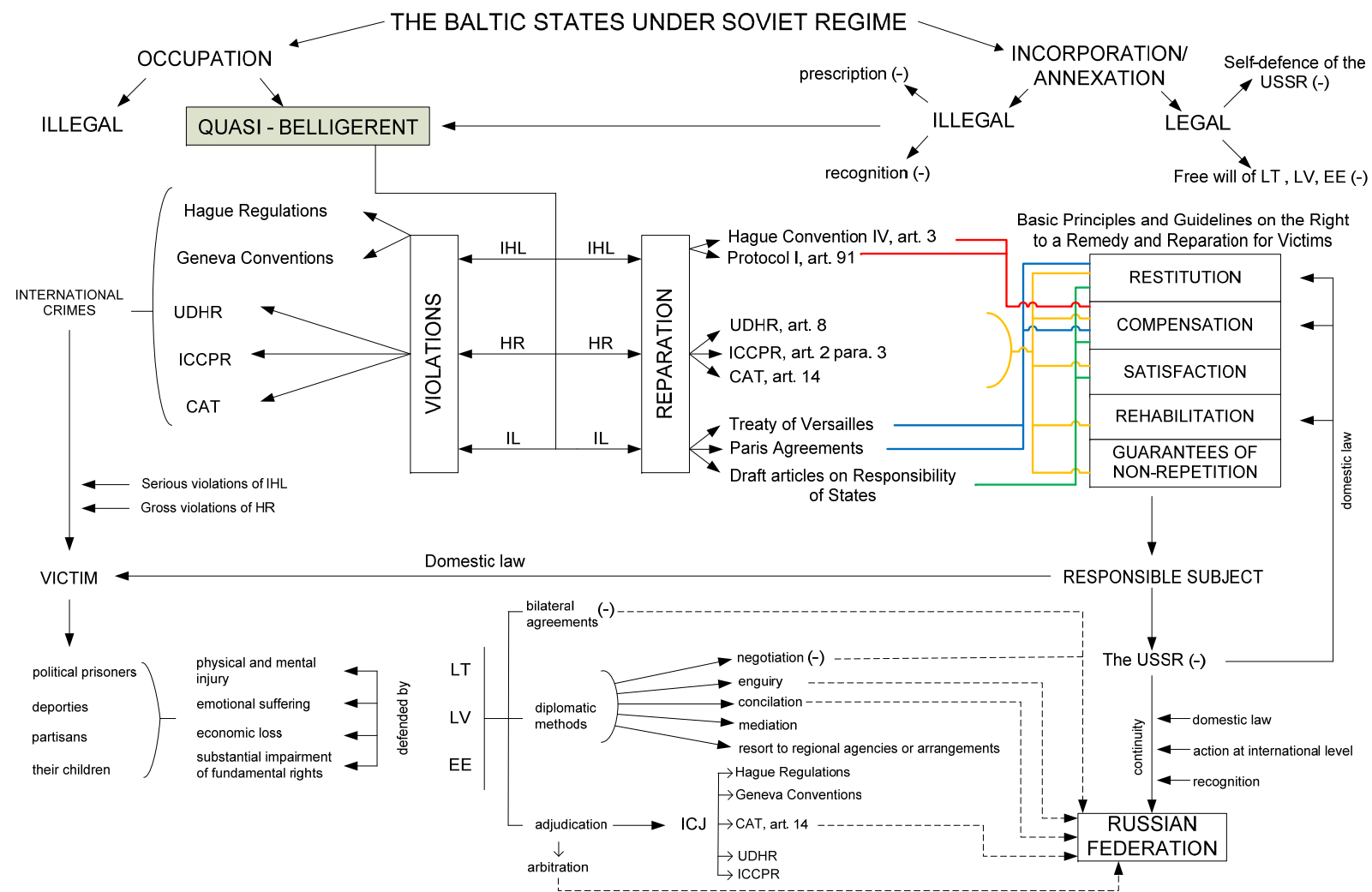

Figure 1. Scheme on the main results of research

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Gruodytė, Edita ir Silvija Gervienė. „The Right to Know the Truth in the Light of the Right to Privacy: The Case of Victims of the Communist Regime in Europe.“ *Baltic Journal of European Studies* 7, nr. 2 (2017): 284–310, doi: 10.1515/bjes-2017-0019
2. Gruodytė, Edita ir Silvija Gervienė. „Access to archives in Post-Communist countries: the victim’s perspective.“ *Baltic journal of European Studies* 5, no. 2 (2015): 147-170, doi: 10.1515/bjes-2015-0018.
3. Gruodytė, Edita ir Silvija Gervienė. „Baudžiamosios atsakomybės už genocido nusikaltimą taikymo ypatumai vertinant sovietinės okupacijos metu įvykdytas tarptautines nusikalstamas veikas po 2014 m. kovo 18 d. LR Konstitucinio Teismo sprendimo.“ Knygoje *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* red. G. Juodkaitė-Granskienė, 215-239. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2014.
4. Kargaudienė, Aušra ir Silvija Gervienė. „Genocidas ir baudžiamoji teisė: nacionalinės ir (ar) tarptautinės teisės apibrėžtys.“ Knygoje *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*, red. Gintaras Švedas, Jonas Prapiestis, Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Edita Gruodytė, 215-226. Vilnius: Registrų centras, 2014.
5. Grigienė, Jurgita ir Silvija Gervienė. „Teismingumas bylose dėl sovietinės okupacijos metu padarytos žalos atlyginimo.“ Knygoje *Viešosios teisės raida: de jure ir de facto problematika*, red. G. Mesonis, 210-230. Vilnius: MES, 2013.

APIE AUTORE

Darbo patirtis	
Datos	2015 m. vasario mėn. iki dabar
Profesija arba pareigos	teisėjo padėjėja
Darbovietės pavadinimas ir adresas	Kauno apylinkės teismas Kauno rūmai
Datos	2010 m. vasaris - 2016 m. sausis (su pertraukomis)
Profesija arba pareigos	viešosios teisės katedros asistentė
Datos	2012 m. gegužė - 2014 m. gruodis
Profesija arba pareigos	jaunesnioji mokslo darbuotoja projekte „Teisininkų etikos reglamentavimo bei etinio ugdymo tobulinimo koncepcija (TETKO)“
Darbovietės pavadinimas ir adresas	Vytauto Didžiojo universitetas, Teisės fakultetas
Datos	2013 m. gegužė - 2013 m. lapkritis
Profesija arba pareigos	Teismo posėdžių sekretorė
Darbovietės pavadinimas ir adresas	Kauno apylinkės teismas
Datos	2007 rugpjūtis - 2013 m. gegužė
Profesija arba pareigos	projektų vadovė
Darbovietės pavadinimas ir adresas	UAB „ETKC“
Išsilavinimas	
Datos	2012 m. lapkritis - 2018 m. sausis
Kvalifikacija	Doktorantūros studijos
Įstaiga	Mykolo Romerio universitetas, valstybinis Vytauto Didžiojo universitetas, valstybinis
Datos	2006 m. rugpjūtis – 2009 m. birželis
Kvalifikacija	Teisės magistras, įgytas Michigan State universiteto (Michigan State University College of Law) transnacionalinės teisės sertifikatas
Įstaiga	Vytauto Didžiojo universitetas, valstybinis
Datos	2002 m. rugsėjis – 2006 m. birželis
Kvalifikacija	Ekonomikos bakalauras
Įstaiga	Vytauto Didžiojo universitetas
Konferencijos	
2013 m. balandžio 12 d.	kartu su A. Kargaudiene pranešimas „Genocido sąvoka. Nacionalinė ir tarptautinė teisė“ mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Tremties istorinė ir socialinė atmintis: asmens patirties perspektyva“
2013 m. gegužės 8 d.	kartu su Stephen A. Frost stendinis pranešimas „The Historical Past Affecting The Present: Can a Person Be Trusted as a Lawyer if He Worked for, Colaborated with or Otherwise Participated in the Activities Of The Special Secret Services Under Soviet Regime?“ tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Good Morals of a Lawyer: Theoretical and Practical Issues“
2014 m. spalio 23-24 d.	kartu su E. Gruodytė pranešimas „The right to protection of private life in the light of the victim’s of repressive regime right to know the truth“ tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Social Innovations: Theoretical and Practical Insights SOCIN 2014“ Track A: „Justice, Security and Human Rights“
Stažuotės	
2013 m. spalio 14-19 d.	stažuotė Talino Technologijos Universiteto Teisės mokykloje/ Estija
2015 m. balandžio 27 d. – gegužės 15 d.	stažuotė Turības Universiteto Teisės fakultete/ Latvija

---

Silvija GERVIENĖ

**REPARACIJA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE:
ŽALOS ATLYGINIMAS SOVIETINĖS OKUPACIJOS AUKOMS**

Mokslo daktaro disertacijos santrauka

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K18-039. Tiražas 40 egz. 2018 07 20.
Nemokamai.